

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Diplomová práce

Agresivita a šikana na základní škole

Aggression and bullying at the basic school

Zpracovala: Alena Jarešová

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Renata Jandová

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ, německý jazyk pro 1. stupeň ZŠ

Datum zadání diplomové práce: 29. listopadu 2004

Datum odevzdání diplomové práce: 30. dubna 2006

Knihovna JU - PF

3 1 1 5 1 7 2 1 7 9

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Agresivita a šikana na základní škole vypracovala samostatně a použila jen pramenů, které uvádím v přiložené bibliografii.

V Písku dne 23. dubna 2006

Alena Jarešová

UVEDENÍ

Práce je věnována mému příteli a kolegovi, který se mnou na této cestě šel a který mi vždy byl oporou a podporou. Děkuji mu za všechno, co pro mě udělal a za všechno, co mi dal.

V práci jsem se snažil být co nejvíce upřímný a otevřený. Věřím, že tato práce bude pro někoho užitečná a že se jí bude někdo naučit. Děkuji vám všem, kteří jste mi byli nápomocni a kteří jste mi dali příležitost se vyjádřit.

V závěru bych rád poděkoval Mgr. Renatě Jandové za odborné vedení diplomové práce a za užitečné rady a informace. Děkuji vám všem, kteří jste mi byli nápomocni a kteří jste mi dali příležitost se vyjádřit.

ANOTACE

Tato práce je věnována mému příteli a kolegovi, který se mnou na této cestě šel a který mi vždy byl oporou a podporou. Děkuji mu za všechno, co pro mě udělal a za všechno, co mi dal.

V práci jsem se snažil být co nejvíce upřímný a otevřený. Věřím, že tato práce bude pro někoho užitečná a že se jí bude někdo naučit. Děkuji vám všem, kteří jste mi byli nápomocni a kteří jste mi dali příležitost se vyjádřit.

V závěru bych rád poděkoval Mgr. Renatě Jandové za odborné vedení diplomové práce a za užitečné rady a informace. Děkuji vám všem, kteří jste mi byli nápomocni a kteří jste mi dali příležitost se vyjádřit.

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala Mgr. Renatě Jandové za odborné vedení diplomové práce a za užitečné rady a informace.

ANOTACE

Tato práce je zaměřena na problematiku agresivity a šikany na základních školách mezi dětmi. I když výskyt agrese a šikany můžeme objevit ve všech věkových kategoriích, mezi dětmi je tento problém nejzávažnější.

V teoretické části se budu zabývat vymezením a vysvětlením základních pojmů. Zaměřím pozornost na teorii agrese, projevy a příčiny šikany, její průvodní znaky, rizika, šíření, formy, následky. Dále se budu věnovat charakteristice osobnosti agresora a obětí šikany.

V praktické části se prostřednictvím dotazníků pro učitele a žáky pokusím zmapovat současnou situaci ve školách. Dotazníky jsem použila na I. stupni ve čtvrté a páté třídě, na II. stupni v šesté až deváté třídě.

ANNOTATION

This work is deliberate in aggression and bullying at the basic school problems between the children. Even if occurrence of aggression and bullying can find in all age groups, between the children this problem is the most important.

In theory I am going to take on interest in define and explain the basic concepts. I am going to concentrate on aggression theory, displays and aggression reasons, its attendant marks, propagate of risks, forms, results. Then I am going to take heed of personality characterization of aggressor and bullying casualties.

In practice I am going to try map out of contemporary situation through a questionnaire for teachers and pupils at schools. I used the questionnaires at the first level at the fourth and the fifth classes and at the second level at the sixth to tenth classes at the basic school.

OBSAH

Úvod.....	7
1.1. Úvod do světa agresivity.....	9
1.1.1. Druhy agresivního chování.....	10
1.1.2. Typy a formy agresí a manipulací.....	15
1.2. Agresivita kolem nás a v nás.....	17
1.2.1. Vznik a příčiny agresivity.....	17
1.2.2. Vývojové fáze agresivity.....	18
1.2.3. Zvládání agresivity.....	19
1.2.4. Zvládání agresivity ve škole.....	21
1.2.5. Zvládání agresivity v rodině.....	21
1.3. Agresivita jako složka lidského chování.....	22
1.4. Šikana z hlediska teorie.....	23
1.4.1. Šikana – celospolečenský problém.....	24
1.5. Definice šikany.....	25
1.5.1. Druhy šikanování.....	26
1.5.2. Hlavní znaky šikany.....	27
1.5.3. Zvláštnosti šikany u dětí.....	29
1.6. Příčiny a následky šikany.....	30
1.6.1. Následky na obětech.....	32
1.6.2. Následky na agresorech.....	32
1.6.3. Následky na ostatních členech skupiny.....	32
1.7. Dítě a šikana.....	33
1.7.1. Vývoj šikany.....	33
1.7.2. Proces šikanování.....	35
1.8. Protagonisté šikany.....	36
1.8.1. Osobnost agresora.....	36
1.8.2. Oběti šikany.....	37
1.9. Šikana a rodiče.....	38

1.9.1. Rodiče agresora.....	39
1.9.2. Rodiče oběti.....	40
1.10. Zvládání šikany.....	41
1.10.1. Diagnóza šikany.....	41
1.10.2. První kroky při šetření šikany.....	41
1.11. Prevence šikany.....	43
1.11.1. Pocit bezpečí ve škole.....	45
1.12. Vliv médií.....	46
Praktická část.....	48
Cíl diplomové práce.....	49
Předpoklady, charakteristika výzkumného vzorku.....	49
Charakteristika výzkumné metody.....	50
Výsledky šetření šikany na I. a II. st. ZŠ.....	51
Výsledky šetření ze strany učitelů.....	66
Závěr.....	71
Seznam použité literatury.....	72
Přílohy	

Úvod

Tuto diplomovou práci jsem zaměřila na téma, které je v dnešní době více než aktuální. Agresivita a šikana se mezi dětmi šíří velmi rychle a objevuje se už i v nejnižších ročnících základních škol. Alarmující je také počet možností, které podněcují k rozšiřování. Bohužel se často stává, že odhalit tyto činy mezi dětmi je velice složité a vše zůstává utajeno. Snad už jen hovořit na toto téma vyvolává bohužel jakousi lhostejnost nebo snad strach? A mnohé základní školy si to ani nepřipouští. Šikana a agresivita se někdy přechází nebo bývá zlehčována. Ono je totiž velice těžké na šikanu přijít, odhalit ji. Je obtížné zjistit přesné hranice, kdy děti mezi sebou jen „laškují“ a kdy začíná právem nazvaná šikana.

Ovšem dnes mnohé případy nejdou snad už ani přehlédnout a nad mnohými můžeme jen kroutit hlavou, jak je možné, že se něco takového mezi dětmi vůbec děje. Není možné k těmto činům jen přihlížet nebo o nich mluvit. Je třeba proti tomu začít bojovat a ještě lépe omezit či pozastavit šíření těchto činů. Neznamená to však, že boj zůstane jen za zdmi základních škol. Toto je úkol pro celou společnost, to by bylo velice krátkozraké. Šikana se objevuje na pracovištích, i v rodině samotné. Lidé ale bohužel v dnešní době upřednostňují úspěch, peníze, kariéru. Narůstá propast mezi společenskými vrstvami, násilí je vidět v médiích téměř každý den. Lidé už neberou nějaký další zločin za něco tak hrozného, hranice násilí se posunula. A upřímně řečeno mám pocit, že dnes mnoho věcí hraje právě pro vznik šikany. Ano, šikana byla, je a bude. Existuje snad tak dlouho jako škola sama.

Pravdou je, že jako v každém z nás je dobro, které můžeme rozvíjet, stejně tolik je v nás zla, agrese, která může předčít ve své míře dobro.

Bohužel, v dnešní době, která je tak uspěchaná, rodiče mají málo času na své děti, ty velice často ztrácí potřebu vyhledávat společnost vrstevníků a uzavírají se do světa počítačů a televize, kde jsou agresivnímu chování dveře otevřeny.

Proto se pokusím ve své práci nastínit tyto problémy s případnou prevencí proti šikaně.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1.Úvod do světa agresivity

Šikana, agrese, dva pojmy, které jsou tak podobné, ale přesto si dovoluji se ve své práci pojmout v úvodní části zvlášť.

Je zcela přirozené, že v každém člověku agrese je. Můžeme říci, že agrese patří do našeho přirozeného chování. Vyjadřuje vnitřní dispozici, osobnostní vlastnost. U většiny z nás se tato vlastnost nijak výrazně neprojeví. U některých jedinců však ano. Tímto pojmem označujeme úmyslné ničení, poškozování věci, objektu nebo zlomyslný útok na druhou osobu.

Z psychologického hlediska je agrese používána pro rozličné formy jednání. Kdybychom chtěli definovat přesně, co je a co není agrese a kde je hranice, která označuje určitou formu chování již za agresi, zřejmě bychom nenašli přesná a jednoznačná kritéria. Také je obecně přijímáno rozlišení mezi agresi a agresivitou.

Agrese, jak ji nejlépe definovat? Je důležité si nejprve položit otázku, co je to vlastně agrese. Označuje vlastní pozorovatelné chování, bývá často reakcí na frustraci potřeb. Nemusí se projevovat jen přímým hrubým chováním k druhé osobě, ale agresivní chování jedince se může projevovat i tím, že například bude opakovaně dělat to, co se mu nepodařilo. A ve vztahu k ostatním to mohou být výhrůžky, škádlení, ironie či nadávky. Někdy člověk přesouvá svou agresi na jiného člověka, zvíře, věc, kdy si takřkajíc „vylévá vztek“ na někom, na něčem jiném. Jsou i případy, kdy se agresivní jednání obrací proti vlastní osobě. Člověk si pak ubližuje jak slovně, nadává si, nebo si ubližuje přímo fyzicky.

Agresivitou se rozumí určitá vnitřní pohotovost k agresivnímu jednání, které se bohužel u některých jedinců stále více posiluje a upevňuje. To podporuje hlavně fakt, že jedinci jsou za své agresivní chování chváleny, povzbuzovány k dalšímu agresivnímu chování. Agrese je definována jako motiv sociálního chování, který, ale jak už jsem uvedla, je předmětem stálé diskuse, protože nelze jednoznačně tento pojem vyznačit.

K. Lorenz (K. Lorenz, 1963) soudí, že pokud existuje u člověka **agresivní pud**, znamená to, že každý jedinec je vybaven určitým pudovým potencionálem tohoto druhu, někdo větším, někdo menším, a musí jej, analogicky jako sex, více či méně pravidelně odreagovávat. To ovšem může probíhat nejrůznějšími způsoby, např. různými druhy sportu.

F. Hacker ji definuje takto: „*Agresi definujeme jako onu v člověku spočívající dispozici a energii, která se projevuje původně v aktivitě a později v nejrozmanitějších individuálních a kolektivních sociálně naučených a sociálně zprostředkovaných formách od sebeprosazování až ke krutosti.*“ (F. Hacker, 1971, s.80)

Behaviorista A. H. Buss (A.H. Buss, 1961) zahrnuje pod pojem agrese širokou škálu psychických reakcí, které variují v topografii, energii a ve svých důsledcích. Podle Busse vykazují všechny agresivní reakce dvě charakteristiky:

1. udělení škodlivého stimulu
2. interpersonální kontext

Působící momenty a mechanismy agrese

- agresivní chování je chápáno jako znak mužnosti, kdy agresor je za čin pochválen partou vrstevníků za „statečnost“, a tudíž povzbuzen k dalšímu agresivnímu chování;
- pokud se agresivita toleruje, přehlíží, agresor nabývá vědomí, že je tak v pořádku to, co dělá, a může v tom pokračovat;
- trest za samotné agresivní chování je jen cesta k prohloubení ještě větší agrese; je to smíšení více faktorů najednou, trest totiž přichází většinou dodatečně, ne hned; trest pak posiluje a povzbuzuje k dalšímu agresivnímu chování;
- v případě, kdy dochází k nedůsledné výchově, zesiluje se agresivní chování, protože to zůstává nepotrestáno, a tudíž se prohlubuje
- pokud dítě vidí kladné reakce na agresivní chování ve svém okolí, může samo začít se takto chovat

S. Freud poznal specifičnost agrese a ukázal na to, že nedostatek sociálních kontaktů, a to především ztráta lásky, patří k faktorům, které útočné jednání zvyšují.

1.1.1. Druhy agresivního chování

Jednotné názory a členění agresivního chování nenajdeme. Proto jich uvádím několik. Agresivní chování člení Hartl, Hartlová (Hartl, Hartlová, 2000, s.212) takto:

agresivní chování nepřímé – (indirect aggressive behaviour) chování, které se projevuje jako sarkasmus, ironie či pohrdání

chování agresivní přímé – (direct aggressive behaviour) chování, které se projevuje jako slovní útoky, urážky a výhružná gesta

chování obranné - (defensive behaviour) chování vrozené, instinktivní, nadřazené ostatním instinktům, zajišťuje ochranu organismu před přirozenými nepřáteli, zahrnuje:
a) chování obranné aktivní – např. útěk
b) chování obranné pasivní – např. strnutí na místě

chování útočné - (fighting behaviour) jedna z možných reakcí na vnitrodruhový konflikt

chování teritoriální – (territorial behaviour)- obhajoba vlastního území, např. totem před chatou, ploty

Takto jej lze členit z pedagogického hlediska (Pedagogický slovník, 1998,s.17):

1. tendence projevovat nepřátelství, ať už slovně nebo útočným činem
2. tendence prosazovat sám sebe, své zájmy a cíle bezohledně, nemilosrdně až brutálně, tendence ovládnout sociální skupinu, získat takové postavení, které umožňuje vnucovat jí určité názory, rozhodovat o její činnosti a osudu jednotlivých členů

Existuje dvojí druh agrese:

1., „vzteklá“, která se projevuje útočením s intencí poškodit nebo i zničit předmět útočení;

2. instrumentální, která není provázena vztekem a je jí implicitní intence hrozby.

(I. Eibl-Eibesfeldt, 1979) uvádí následující tři modely agresivního chování:

- model založený na poznatcích z psychologie učení: agresivnímu chování se člověk učí již od dětství, může být zpevňováno požadavky rodičů a odměňováním agresivního chování, přičemž se také uplatňují vzory v sociálním okolí (učení na základě imitace)
- model frustrace-agrese (J. Dollard a spol., 1939): agresivní chování je vyvoláno citovými deprivacemi v raném dětství (pohotovost k agresi) a aktuálně pak situacemi frustrace;

- pudový model (S.Freud, 1920, K. Lorenz, 1963): agresivní chování i u člověka vychází z vrozeného pudu k agresi, který je aktivován určitými podnětovými schémata (např. schématem nepřítele).

Také dále Eibl-Eibesfeldt oponuje mínění, že lidská agrese je výhradně produktem výchovy. V západní kultuře se používá množství agresivních slovních výrazů (např. boj o zrna, boj za mír apod.) a pěstuje se množství agresivních sportů (box a další). U člověka kolísá pohotovost k agresi s vyšší hladiny mužských pohlavních hormonů v krvi (A. Plack, 1968), ale tuto souvislost lze vysvětlit spíše tím, že tato koncentrace je dána sexuální frustrací. Agrese je totiž typickou reakcí na frustraci, kromě jiných reakcí, a v životě člověka vystupuje množství frustrací.

(D.A. Hamburg, 1971) na základě srovnávacích studií chování opic a člověka soudí, že existují následující **podněty pro agresi**:

1. konkurence v obživě,
2. obrana mládeže,
3. boj o „rank“ mezi jedinci zhruba stejného „ranku“,
4. proniknutí cizince do skupiny,
5. utrpěná agrese je přenášena na níže postavené,
6. útočení na člena skupiny, který se nějak odlišuje,
7. loupení atraktivních předmětů (typické pro děti).

(A.H. Buss a A. Druke, 1957) podali následující **inventář agresivního chování**:

1. napadnutí – fyzické násilí, útok;
2. nepřímá agrese – intriky, pomlouvání;
3. popudlivost – pohotovost k afektivní explozi;
4. negativismus – oponování;
5. nevole, resentment – nenávisť, nevraživost, závistivost;
6. podezřívání – projekce nepřátelství na druhé;
7. verbální agrese – nadávky.

Mezi **verbální formy agrese** pak řadí: rozkazování, znevažování jiných, ponoukání k agresi, odmítání podřídit se, popírání práv druhých, svalování viny, domáhání se vlastnictví, vyhrožování, pomluvy a další.

Agresivní způsoby chování jsou vyvolávány rozdílnou stimulací a liší se i v rovině fyziologické. (S. Feshbach, 1964) považuje za základní **vnější podmínky agrese** ničivé, ohrožující, škodlivé a nepříjemné podněty. Uplatňuje se však i zvykový potenciál agresivní reakce, tj. naučená tendence reagovat na určitou situaci agresivně;

energetizujícím faktorem je afekt zlosti. Tendence reagovat agresivně je tedy spojena s hodnocením situace jako škodlivá.

Schmidt-Mummendeyová s ohledem na faktorovou analýzu některých kategorií populace zdůrazňuje **osobnostní faktory agrese a agresivity**. Souvislost agresivity s emocionalitou, zvláště s emocionální labilitou a s úzkostí je značná, stejně jako s autoritářským typem osobnosti a s extraverzí.

Autoritářská osobnost zahrnuje mimo jiné znaky „autoritární agrese“, destruktivitu a cynismus. Považuji za vhodné zde uvést zjištění R.R. Searse, E. Maccobyové a H. Levina **závislost na způsobech výchovy dítěte v rodině** (Sears, Maccobyová, Levin, 1957):

Malá povolnost a mírné trestání – slabá agresivita

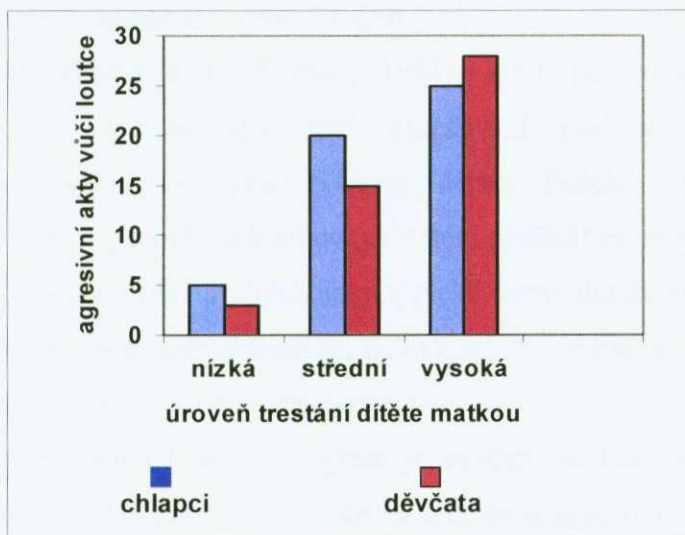
Malá povolnost a silné trestání – střední agresivita

Velká povolnost a slabé trestání – střední agresivita

Velká povolnost a silné trestání – silná agresivita

Vztah trestání matkou dítěte a jeho agresivitou vůči loutce ve hře (R.R. Sears a další 1953). Podle E.R. Hilgarda (Hilgard, 1962, s. 141).

Hilgardův komentář: *trestání agrese má své důsledky; rodič své dítě excesivně trestá, vytváří v něm přání také trestat, což se výrazně projevuje ve hře dítěte: čím více matka dítě trestá, tím je dítě ve hře s loutkami vůči nim agresivnější.*

Tento graf naznačuje, proč nejagresivnější děti propadají různým druhům delikvence. Děti pocházejí z určitých typů rodin, kde dítě nechává na pospas ulici, ale pokud něco udělají, což se v takových případech stává často, jsou za to tvrdě trestány. Tento kruh se uzavírá, dítě zůstává stále frustrováno.

Agresi blízká je asertivita, chápaná obvykle jako „slušné sebeprosazování se“. Neasertivní jedinci jsou jedinci v sebeprosazování selhávající (neschopní oponovat tomu, s čím nesouhlasí, vyjadřovat své skutečné emoce a postoje apod.). Jsou touto neschopností psychicky deptáni a mohou upadat do stavů deprese a mít pocity méněcennosti. (A. Storr, 1968) zdůraznil **nutnost agrese v životě člověka**, neboť jsou situace, kdy agrese je nutná, např. jako boj o svá práva nebo za spravedlnost vůbec. Agrese však zajišťuje také samostatnost a nezávislost. Člověk tedy musí být agresivní, má-li fungovat jako sebevědomý jedinec; společnost je ohrožována více jedinci měkkými, ústupnými než agresivními, jde ovšem o směr agrese a o její formy.

A.H. Buss a A. Durkee podali následující **inventář agresivního chování**, který se týká dětí, (Buss, Durkee, 1957):

1. napadnutí, fyzické násilí, útok
2. nepřímá agrese, jako je pomlouvání a výsměch „za zády“
3. popudlivost, pohotovost k afektivní explozi
4. vztahovačnost spojená s nepřátelstvím
5. negativismus
6. nevole, nevraživost
7. podezřívání (projekce nepřátelství na druhé lidi)
8. verbální agrese (nadávky, vyhrožování).

(J.Walters, D. Pearce a L. Dahms, 1957), kteří pozorovali agresivní chování předškolních dětí, k němu ještě řadí: obtěžování, překážení, rivalitu, šťouchání, pronásledování, bití, jako typické formy dětské fyzické agrese, a rozkazování, znevažování jiných, ponoukání k agresi, odmítání podřídit se, svalování viny, domáhání se vlastnictví, popírání práv druhých, jako typické formy dětské verbální agrese.

Co se týče sporu, zda je agrese vrozená, nebo naučena, se mnoho autorů kloní k názoru, že existuje jak vrozená, tak i naučená forma agrese.

(F. Merz 1965) a další tvrdí, že „agrese je naučená reakce“ a mění se pod vlivem zkušenosti podle těchto podmínek: 1. druhu a častosti agresivních způsobů chování; 2. podle jejich emocionální kvality; 3. podle situací, v nichž se projevuje; 4. podle své instrumentální hodnoty.

Velice důležitou roli zde hraje „odměňování a trestání“ agresivního chování sociálním okolím. Podle Storra není ostrá hranice mezi neúnosnými formami agrese a těmi, které

potřebujeme k přežití: obrací-li se dítě proti autoritě, je agresivní, ale snaží se tím přece o dosažení nezávislosti, což je nutná a hodnotná složka lidského zrání.

Agrese je sice definována jako útočné chování, ale je třeba zdůraznit, že tu jde o útočení na příslušníka vlastního druhu.

1.1.2. Typy a formy agresí a manipulací

Základním zdrojem morální slepoty agresorů je jejich sobeckost a egocentričnost. Považují se za střed světa a z tohoto titulu si upravují mravní normy podle svých potřeb. Úcta k člověku je jim cizí a porozumět utrpení a bolesti bližního je nad jejich možnosti. Agrese má samozřejmě celou řadu forem. Existuje již klasická typologie, kterou navrhl Erich Fromm ve své knize „Lidské srdce.“ Rozlišuje agresí:

hravou, reaktivní, frustrační, agresí ze závisti, ze žárlivosti, z pomsty, agresí kompenzační atd.

Existuje i **pozitivní agrese**. Z toho plyne, že ne každý akt agresivního chování je nutné naprosto kategoricky odsoudit a zavrhnout. Pokud se vychází z elementární definice agrese jako snahy zastrašit jiného, ať už skutkem, nebo symbolicky, hrozbou, nebo způsobením nějaké újmy, pak je nepochybné, že existují také agresivní akty, které jsou „kulturně sankcionovány“. Např. fyzický trest, který se běžně používal a dosud používá: pokud nepřekročí určitou kulturně přijatelnou mez, pak – ačkoli jde o agresivní akt – nelze mluvit o agresivitě nebo agresivním aktu, který by byl jednoznačně negativní.

Jedním z mezníků ve vývoji agresivního chování dětí je ověřování hranic vytyčených rodiči či vychovateli. Téměř každé dítě překvapí již v předškolním věku použitím nadávek, sprostých slov, lhaním či dalšími elementy, kterými testuje své možnosti. Z toho vyplývá, že k dobré výchově patří ujasnění, vytyčení a důslednost ve výchově.

Typy a formy agresí a manipulací podle Michala Koláře:

Fyzická agrese a používání zbraní

Oběť je agresory věšena na lustr, na skobu, a to až do ztráty vědomí.

Agresoři oběti sváží ruce, na hlavu jí navléknou igelitový pytlík a pozorují, jak se zmítá.

Předstírají, že chtějí oběť vyhodit z okna, přes zábradlí ve škole apod.

Oběť je vystavena hromadnému kopání.

Je vystavena anonymnímu hromadnému bití.

Je vystavena fackování.

Je vystavena násilnému sprchování ve studené vodě.

Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

Oběti je vyhrožováno zabitím, mučením, násilím.

Oběti je vyhrožováno po telefonu.

Oběť je zastrašována zbraněmi: skutečnou pistolí, plynovou pistolí, vystřelovacím nožem...

Oběti je nadáváno.

Agresori urážejí rodiče oběti.

Vysmívají se slabostem a handicapům oběti.

Vysmívají se neúspěchu, chybám a trápení oběti.

Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

Agresori berou oběti peníze, zabavují jí výplaty.

Trhají a ničí oblečení oběti.

Privlastňují si nejrůznější věci oběti.

Trhají a ničí, případně ukradnou oběti učebnice, sešity.

Oběť je agresory donucena „půjčit“ svačinu.

Ukradnou, popřípadě schovají oběti legitimace, lístky na oběd, peněženku s penězi....

Násilné a manipulativní příkazy

Oběť je donucována pít limonádu, do které bylo napliváno, jíst jídlo z podlahy.

Je donucována čistit agresorům boty, líbat jim boty...

Je donucována platit a odevzdávat agresorům svačiny, dávat fotografie

M. Kolář (Kolář, 2001, s. 28 – 30) uvádí ještě více druhů forem agrese.

1.2. Agresivita kolem nás a v nás

1.2.1. Vznik a příčiny agresivity

Výrazný podíl na vzniku agresivity mají hromadné sdělovací prostředky, televize, videoprogramy a v neposlední řadě, obzvláště v poslední době, jsou to počítače. V současné době více než 3000 vědeckých prací ukazuje na vztah mezi násilím předváděným v televizi a následným agresivním chováním dětí a mladistvých (Koukolík, 1996). K tomu přispívá skutečnost, že násilí kladných hrdinů je v tzv. akčních filmech dokonce oslavováno.

Agresivní chování dětí je pohromou nejen pro rodiče, avšak je třeba si uvědomit, že takové chování je pouhým odrazem světa dospělých!

Vznik a zesílení agresivity u nás ovlivnila jistě i situace po r. 1989. **Celá společnost mění svůj obraz, mění se myšlení lidí i způsob života.** Další možnou příčinou, která ovlivňuje vznik agrese je pravděpodobně **povrchní citová výchova** v rodině, rodiče mnoho pracují a nemají tak moc času na své děti, což má samozřejmě své následky. V současnosti se mění sociální podmínky, dochází ke „zmenšení rodin“, a tím se zmenšují i možnosti dětí se sociálně rozvíjet.

Agresivní sklony se v člověku utvářejí již v prvních letech života na základě instinktivní výbavy. Velmi zajímavý názor na agresivní chování má psychiatr světového jména a zároveň guru nového věku Stanislav Grof, který říká, že krutost, se kterou lidé někdy jednají, není dost dobře vysvětlitelná jako reakce na cokoli, co dítě potká od narození. Žádná událost v běžném životě není podle něj tak zlá, aby se v ní dala hledat příčina brutality. Jedině síla prožitků ve chvílích, kdy se lidský plod prodírá porodními cestami a přitom cítí, že mu jde o život, může prý vysvětlit hrůzy agrese, kterou je člověk schopen použít proti svému bližnímu: Když je člověk doopravdy zlý, tak vlastně znovu prožívá, aniž o tom ví, svůj porod a chová se, jako by mu šlo o život.

V dítěti se agresivní chování vytváří postupně, a to kladným hodnocením jeho chování. Tak si postupně vytváří jakési zásoby situací, pak se rozhoduje, kterou z nich příště použít. A rozhoduje se velice rychle. Pokud umožníme, aby si dítě stále vytvářelo nové a nové scénáře s agresivním chováním podle toho, co vidí kolem sebe, v rodině, ve školce, škole, mezi dětmi na hřišti, ale i v médiích, u kterých může trávit většinu volného času, pak si je postupně procvičuje v praktickém životě. Podle toho si vytváří

zásady a postoje, které také uplatňuje. Nemůžeme se pak divit, že dítě nachází v takovém chování rozkoš, zalíbení.

Mnoho psychologů, ale i ostatních si jistě klade neustále otázku, kde se bere zalíbení v násilí, krutosti, kterou prožívá agresor, když oběť trpí? Je to otázka velmi složitá, která vede k neustálému šetření, zkoumání. Člověk, tvor společenský má neustále potřebu být milován, být v citovém vztahu a být i obdivován. V případě že se to nedaří, vzrůstá jakýsi pocit zoufalství a neutuchající potřeba si toto vynutit, i za cenu vzniku negativního vztahu. To přesně probíhá ve školách, kdy se učitelé setkávají s méně prospěšnými žáky, kteří si svým rušivým chováním vynucují pozornost učitele. Žák sice získá pozornost, byť výtkami, tresty, ale aspoň nějak. Nabývá tím spokojenosti, že o něj učitel jeví zájem.

1.2.2. Vývojové fáze agresivity

Ze svých poznatků a myšlenek vychází švýcarský psycholog dr. Zuzák, kdy rozeznává tři vývojové fáze člověka:

- 1) fáze těla** - nejprve jsou pro člověka nejdůležitější ty činnosti, které souvisí se zajištěním samotné existence (jídlo, vyměšování..)
 - kolem třetího roku dítě začne zkoumat, jak působí fyzikální síly světa na jeho tělo (dítě se pohybuje, zkoumá prostor...)
 - v této fázi jsou pro dítě velmi důležité doteky, hlazení, ale i přiměřené zvládání vzdoru
- 2) fáze pocitu** - do této fáze připadá věk dítěte od pěti, šesti do třinácti, čtrnácti let
 - v této fázi dítě samo ukazuje, že už má pocity (např.se snaží něco hezky malovat, recitovat...), prožívá pocity sympatie antipatie (např. při pohádkách), rozvíjí svou fantazii a obrazotvornost a učí se vnímat krásu, což je velmi důležité
 - po čtvrtém roce věku by mělo začít převládat citové nad působením fyzickým, s cílem vyvolat pocity radosti či naopak viny, které by se měly stát regulátorem dětského chování

3) fáze myšlení - v této fázi se nachází člověk mezi čtrnáctým až dvacátým prvním rokem

- v tomto období se formuje úsudek a logické myšlení
- pro pubescenta a adolescenta je důležitá tzv. otázka pravdy, kdy dospívající ostře vnímá rozpor činů a slov ze strany dospělých

Pokud všechny tyto fáze proběhnou v pořádku, bez problémů, vytváří se vědomí vlastní identity, vědomí vlastního JÁ. Pak je završena tzv. integrita osobnosti. Avšak Holeček upozorňuje na to, že narušení ve fázích vývoje podmiňuje vznik agresivity. Z toho plyne, že u agresivního dítěte došlo v některé z těchto fází k selhání.

Takto „postižené“ dítě charakterizuje takto:

- v prvním roce dítě špatně zažívá, často zvrací
- ve třech letech je omezováno v pohybu, a tak nemůže prožít příjemné pocity z volnosti a pohybu, můžou se objevit problémy s poznáváním okolního světa, či poruchy v jemné motorice
- v sedmi letech se dítě netěší z příjemných a hezkých okamžiků, odmítá pohodu a příjemnou atmosféru, budoucí „agresor“ se v takových situacích necítí dobře, ruší je a vyžaduje svým chováním, aby bylo středem pozornosti
- ve čtrnácti letech nemá zájem zapojit své myšlení do zákonů logiky, které mu nabízí okolní svět, nebaví ho ani učení

1.2.3. Zvládání agresivity

Jak dalece je vůbec možné agresivitu zvládat, jak na ni reagovat?

K tomu je velice důležité nejprve porozumět příčinám agrese a pochopit jeho chování. Pokud chceme zvládnout agresi, je velice důležitá trpělivost, vytrvalost a určitě důslednost. Holeček (Holeček, V., 1997, s.13) hovoří o práci ve třech úrovních:

- 1) v oblasti tělesné** (např. společná práce, pohyb, sport...)
- 2) na úrovni citové, zážitkové** (např. společné hry, společné modelování jednoho díla...)
- 3) na úrovni myšlení** (nejvyšší úroveň) – nacházet v diskusích společné názory, postoje, hodnoty.

Taková práce pak posiluje výchovné působení na všech třech úrovních a posílí se tím celá osobnost. Rodič musí reagovat na agresivní chování dítěte. Pokud se tak nestane, ztrácí rodič respekt dítěte. Dítě cítí nezáměr a lhostejnost, myslí si, že rodičům je zcela jedno, co dělá a jak se chová. Holeček dále popisuje tuto situaci takto: „Dítě si začne klást otázku: „Mají mě opravdu rádi, když mě nechají dělat tak ošklivé věci?“ „*Neboť základním paradoxem dětství je to, že chlapci a dívka touží potom aby je rodiče či učitelé vedli, ale vyžadují, aby si toto právo zasloužili svým jednáním!*“ (Holeček, 1997, s. 14)

Agresivita a jiné násilnosti jsou převážně záležitostmi mužskou, a ovšem i chlapeckou. Je tomu tak právě v době, kdy se mužská identita tvoří, tj. od 8 – 9 let výš. Přitom však ti, kdo by měli chlapeckou (exesivní) agresivitu zvládat, jsou až na vzácné výjimky ženy. A ty na to obecně vzato nemohou dobře stačit.

Agresivita se vytváří už v předškolním věku. Určitou roli hrají temperamentové dispozice, zejména vznětlivost a impulsivita. Problematiku temperamentu zkoumali tři američtí badatelé – A. Thomas, S. Chess a A.G. Birch. Zaměřili se na temperamentové charakteristiky dětí a konstatovali tři základní typy, které ve své knize popisuje (Helus, 1990, s. 35):

Typ snadno vychovatelného dítěte: vyznačuje se pozitivním emočním laděním, pravidelným biorytmem, mírnou intenzitou reakcí na vnější podněty, poměrně pohotovou přizpůsobivostí. V kojeneckém věku takové dítě inklinuje k dobré náladě; spánek je pravidelný, usínání bez obtíží. Na nové situace rychle přivyká, jeví tendenci zajímat se o nové věci.

Typ obtížně vychovatelného dítěte: vyznačuje se spíš záporným citovým laděním výbušné, vznětlivé reakce, nepravidelným rytmem fyziologických funkcí, vysokou intenzitou reakcí na zevní podněty, pomalým přizpůsobováním změnám. V kojeneckém věku pak inklinuje k rozmrzelosti, má nepravidelný spánek.

Typ pomalého dítěte: vyznačuje se spíše apatií, nízkou úrovní celkové aktivity, citové ladění je mírně mrzuté ale bez velkých výkyvů.

1.2.4. Zvládání agresivity ve škole

Je velmi důležité, jak učitel přistupuje k celé záležitosti. Vždy je důležité zjistit příčiny, pokud zasahuje učitel jako „soudce“, měl by odsoudit jen čin, ne samotné dítě. Pokud se dítě projevuje agresivně, je třeba vzít v úvahu, že zřejmě prodělalo nějaký defekt ve vývojových fázích. Za to dítě v podstatě nemůže a je třeba brát dítě, jako každého člověka za individuum, které musíme respektovat, i s jeho agresí. Učitel by měl brát v úvahu spoustu faktorů a hned dítě neodsoudit. Je velmi důležité pokusit se nalézt něco pozitivního, pokusit se objevit kladné stránky a ty rozvíjet, dávat dítěti v tomto směru prostor.

Pro zvládání agresivity, jak ve škole, tak i v rodině, je nutno cílevědomě, s trpělivostí a vytrvalostí pracovat na všech třech úrovních, již výše zmíněných.

Dr. Zuzák uvádí s trochou nadsázky tento paradox: agresivita, či lépe její zvládání, je tak vlastně hybná páka vývoje lidstva...

1.2.5. Zvládání agresivity v rodině

Pokud dítě pozná nezájem ze strany rodičů, pokud rodič nijak nereaguje na výzvu dítěte v podobě neposlušnosti či dokonce agrese, pak se zákonitě ve vztahu rodič – dítě, něco změní. Dítě přestane mít respekt, protože rodič jako vychovatel nemá zájem o dítě, které to samozřejmě pocítí. Děti, jak chlapci, tak děvčata potřebují, aby je rodiče či učitelé vedli, a zároveň vyžadují, aby si to nějakým způsobem zasloužili.

J.Dobson (Dobson, 1995a,c) rozlišuje děti na poddajné a vzdorovité:

a) poddajné dítě se usmívá 16 hodin denně a snaží se vyzkoumat, co si rodiče přejí, jak jim může udělat radost a bez vzdoru přijímá pravidla hry; potřebuje chválu a ocenění

b) vzdorovité dítě hledá svou životní šanci jinak a jinde, „staví se na zadní“, vyžaduje získat vůdčí postavení v řídicím mechanismu rodiny.

Charakteristické pro takové dítě je negativní postoj vůči druhým, je náladové, často pláče, mívá prudké záchvaty vzteku v okamžicích frustrace, mívá poruchy spánku a stravovacích potíží.

Výzkumy ukázaly, že mnohem více je vzdorovitých dětí.

Mnoho rodičů také neví, že pokud jsou dvě děti, bývá jedno spíše poddajné a druhé vzdorovité. Aby si toto rodiče uvědomili a postupovali ve výchově podle jakýchsi psychologických zákonitostí, stačilo by, aby byli lépe informováni.

Nejdůležitější radou pro rodiče je, že **osobnost dítěte je možno tvarovat pouze v raném dětství.**

Jeden ze závěrů z výzkumu na Harvardské Univerzitě uvádí, že nejlepší rodiče jsou ti, kteří v raném dětství:

- a) dovolí dětem aby je kdykoliv krátce na minutu vyrušily,
- b) umí zorganizovat prostor kolem dítěte, aby se mohlo volně pohybovat, pevně trvají na disciplíně, ale zároveň dětem projevují svou velkou lásku. (Dobson, 1995 a).

1.3. Agresivita jako složka lidského chování

Vyslovený termín agresivita bývá chápána jen jako něco negativního. Díky ní ovšem také dokážeme být nezávislí, hrdí. Bez agresivní, aktivní stránky lidské povahy by byl člověk méně schopen určovat svou životní cestu nebo ovlivňovat své okolí. Člověku vrozená agrese je jakýsi hnací motor, ovšem vysoká míra agrese může způsobit, že se lidé sami zničí. Přesto člověk neagresivní není ideálem. Agrese má „janusovský aspekt“, tj. dvojí tvář, což znamená, že je zároveň nutná i nežádoucí. Dítě ve věku batolete má obrovskou chuť poznávat a ovládat okolní svět, při čemž agresivita a aktivita jsou téměř totožné.

Největším problémem moderního člověka je to, že při snaze poznávat okolní svět a ovládat jej, vznikají zákonitě frustrace. Dětem bývá mnoho věcí zakázáno, které nesmí dělat nebo se jimi zabývat. Proto v nás všech už od dětství je přítomna potlačená, a tím nebezpečná agrese. Čím více je dítě samostatnější, tím více je sebejistější. A aby se dospělý stal samostatný, musí jako dítě překonat svou závislost. **V člověku je ukryto tím více agrese, čím více je na někom závislý.**

Je známo, že dítě neagresivních rodičů je více úzkostné než dítě agresivních rodičů. Dítě neagresivních rodičů je dítě nejisté, protože má pocit, že jej rodiče nedokáží ochránit v potenciálně nebezpečném světě, když neumí sami „bojovat“. Ale také

neústupní rodiče nemohou být dobrým vzorem pro dítě, neposkytují nic, proti čemu by se mohlo postavit, žádnou autoritu, která vyžaduje odpor. V takovém prostředí si dítě nemůže zkusit své síly a vznikne nebezpečí, že se agrese obrátí dovnitř. Rodiče se strachují, aby jejich dítě nebylo násilnické, tím potlačují jeho agresivní hry, a tím právě dají vznik nežádoucímu člověku.

Všichni psychologové se shodují na tom, že agresivita se utváří v procesu socializace, sociálního učení na základě získávání zkušeností.

Obvykle se rozlišují tyto tři formy sociálního učení:

- a) nápodobou druhých, tj. když dítě vidí, že je agrese odměňována – v rodině, ve škole, má tendenci napodobovat chování, které přináší výhody,
- b) identifikací – tento mechanismus identifikace s agresorem je dobře popsán v psychoanalytických studiích: malé dítě nachází východisko ze strachu, ve kterém žije, když ho někdo mocný ohrožuje, trýzní, paradoxně v tom, že ho přijme jako svůj vzor, že se s ním identifikuje a stane se také agresivní. V této souvislosti se ukazuje, že důležitou roli zde hraje otec a jeho výchovné působení na děti,
- c) vlastním zážitkem – kdy se dítěti agrese nějak vyplatila, tj. např. v dětství uhodí mladšího sourozence, vezme mu bonbón a pochutná si na něm. Tím došlo k důležitému spojení: agrese vedla k příjemné odměně, k úspěchu. Tak se utvořila představa, která se v budoucnu bude znova opakovat.

1.4. Šikana z hlediska teorie

Šikana byla dlouhou dobu pokládána za jev, který se ve školách čas od času vyskytuje. Výzkumy posledních let ale ukazují, že je mnohem rozšířenější, než se předpokládalo, a že škody, které může na obětech napáchat, mohou být velmi vážné a mít dlouhodobé následky. Objevuje se všude kolem nás, mluví se o ní, píše se o ní v odborných knihách. Tento pojem, stejně starý jako škola sama, je její neodlučitelnou součástí. Kromě zaměření na školu, se šikana a agrese objevují úplně všude.

Šikana, slovo pocházející z francouzského **chicane**, znamená úmyslné obtěžování, sužování, pronásledování, týrání, také sekýrování, zesměšňování slabších, podrízených či nějakým způsobem postižených lidí. Stejně tak agresivní chování jedince či skupiny, snaží se úmyslně poškodit, zničit, útočit.

Šikana má mnoho podob. Z fyzického hlediska za šikanu považujeme „nevinné“ strkání, pošťuchování dětí, které však může postupně přejít až k bití, kopání a také údery jiným předmětem. V některých případech může být dítě šikanováno díky určité věci, kterou druhý nemá. Samozřejmě se k šikaně řadí i slovní napadení, urážky. Podtextem může být rasismus, či sexuální zájem.

Přestože šikana je jedním z nejhlavnějších témat škol po celém světě, ukázalo se, že řada jazyků nemá pro pojem šikana vlastní slovo. Přebírají tedy termín z anglického jazyka *bullying*. To nemění nic na tom, že šikana je celosvětovým problémem, kterým se zabývá mnoho odborníků a institucí.

1.4.1. Šikana – celospolečenský problém

To, že se šikana vyskytuje na školách, je problémem globálním. Netýká se pouze USA, odkud k nám nejčastěji přichází zprávy o šikanování (střelby na školách), ale i ostatních zemí. Německý autor Helmut Erb velmi výstižně charakterizuje dnešní situaci na školách takto:

„Spirála násilí dosáhla dnes zejména ve školách takových rozměrů, že se mu jednotlivý žák ani nemůže vyhnout. Hlavně na vyšších stupních škol se vytvářejí party, pro které je samozřejmě provozovat více či méně nesmyslné, avšak brutální zkoušky odvahy. Ani zbraně už nejsou ve školách výjimkou, kopance, boxerské údery a rvačky patří k životu mnoha žáků stejně jako vybírání „výpalného za ochranu“ či násilné odebírání drahých částí oděvu a jiných předmětů. Je nabitelní, že se pro mnohé žáky stává docházka do školy hotovým utrpením a že někteří nevidí východisko z této situace.“ (Erb, 2000, s. 16)

Šikanování se v menší či větší podobě vyskytuje úplně na všech školách. A ta, která tvrdí, že se šikana nevyskytuje, neví, co přesně pojem šikana znamená nebo vědomě nemluví pravdu.

O tom, že i na českých školách se objevují velké problémy s chováním žáků, svědčí vedle kazuistik a permanentních stížností učitelů na nekázeň na školách, i výsledky výzkumů.

1.5. Definice šikany

Šikanu můžeme definovat jako trvalé agresivní jednání jednoho žáka vůči druhému s úmyslem způsobit oběti utrpení.

U nás se pojem šikana objevuje před listopadem 1989, kdy jej zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda. Poprvé vystoupil s tímto tématem ve spojení s armádou, které bylo tabuizováno.

Definici šikany, se kterou v posledních letech pracují přední britští badatelé a které se nelze ani vyhnout, uvádí ve své knize Pavel Říčan: *„Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování fyzicky vybavených soupeřů.“* (Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Praha, Portál 1995, s.26)

Velký sociologický slovník (II. svazek 1996, s.1262) vysvětluje šikanování jako **„způsob chování, umožňující, většinou v bezprostřední komunikaci, fyzickým a psychickým týráním druhých získat nad nimi pocit převahy, moci, určité výhody. Jde o jednání agresivní, často nezákonné, ale trpěné a mnohdy podporované určitou skupinou.“**

Šikanování není tedy záležitostí pouze dětského světa. Může se objevovat doma mezi rodiči, sourozenci, v zaměstnání, mezi kamarády, ve školce, na vojně, či v partnerských vztazích.

Kolář popisuje hlavní vnější rysy šikanování takto: *„Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“* (Kolář, 2001, s. 27).

Za nejpraktičtější pak považuje tzv. trojdimensionální „mapu“, podle které člení projevy šikanování na:

1. přímé a nepřímé, 2. fyzické a verbální, 3. aktivní a pasivní.

1.5.1. Druhy šikanování

Pokud se zkombinují tyto tři dimenze, vznikne osm druhů šikanování, které jsou uvedeny v následující tabulce:

Osm druhů šikanování	Příklady šikanování
Fyzické přímé aktivní	Útočníci oběť věsí do smyčky, škrtí, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů).
Fyzicky pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků).
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv.symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

Někteří lidé považují šikanování jako nedílnou součást růstu a dospívání. Z toho vyplívá, že každé dítě tím musí projít, aby pak obstálo ve tvrdých a nelítostných zkouškách každodenního života.

Pokud se šikanování akceptuje jako něco, co je zde „ pro jejich dobro“, děti (*oběti*) se „naučí:“

- samy nemají žádnou hodnotu;
- jemnost a laskavost se nevyplácí;
- je lépe lidem nevěřit;
- jsou na světě jakoby omylem;
- nezbyvá, než žít stále ve strachu;
- je lépe být submisivní.

Pachatelé se naučí:

- jednat s lidmi z pozice síly;
- netrpělivému a netolerantnímu jednání;
- pohrdat slabostmi jakéhokoli druhu;
- že je přípustné lidi odlišného druhu prostě likvidovat;
- že určité situace je nejlépe řešit zlobou a naháněním strachu.

M. Elliottová uvádí ještě více druhů. (Elliottová, 2000, s.81 – 82)

1.5.2. Hlavní znaky šikany

Je možné, že šikana ve třídě nebo škole existuje, děti jsou týrány, ponižovány, vydírány a zastrašovány, ale učitelé nevědí nic konkrétního, určitého, protože funguje obvyklé utajení pod hrozbou ještě horší agrese. Je také možné, že děti se svěřily rodičům, ale ti se bojí, že škola jejich stížnosti neuvěří, nebo nebude schopna záležitost dovést do konce a jejich dítě pak bude vystaveno ještě krutějšímu násilí.

Učitel může však mnoho věcí zaregistrovat. Rozhodujícími faktory jsou větší počty výskytu těchto známek:

- posměch: posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, ponižování, hrubé žerty na jeho účet;

- kritika dítěte, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským, popřípadě pohrdavým tónem;

- příkazy, které dítě dostává od jiných dětí;

- honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.

Pavel Říčan (Říčan, 1995, s. 49 –50) přesněji definuje dvě kategorie znaků šikanování. Některé znaky se mohou zdát naprosto nevinné, jiné působí velmi závažně. Jde o znaky přímé a nepřímé.

Přímé znaky šikany:

- posměch; posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka,

- nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je do jaké míry je dané dítě tímto zranitelné,
- kritika dítěte, výtky na jeho adresu pronášené nepřátelským, nenávisným, pohrdavým tónem,
- příkazy, které dítě dostává od jiných dětí, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje,
- honění, strkání, šťouchání, rány, kopání které nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí,
- rvačky, v nichž jeden z účastníků je slabší, a snaží se uniknout často s pláčem.

Nepřímé znaky šikanování:

- dítě je o přestávkách samo, ostatní o ně nejeví zájem, nemá žádné kamarády;
- při týmových sportech bývá dítě voleno do družstva jako poslední;
- o přestávkách vyhledává přítomnost učitelů;
- má-li promluvit před třídou, je nejistý a ustrašený;
- působí smutně až depresivně, nešťastně, má blízko k pláči;
- náhle se zhorší jeho školní prospěch;
- má poškozené, znečištěné, často rozházené věci nebo oděv;
- odřeniny, modřiny, škrábance, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

Václav Holeček (Holeček, 1997, s. 30-31) ještě dále rozděluje znaky šikany takto:

Přímé znaky šikany ve škole:

Posměšné poznámky, pokořující přezdívky, nadávky, posmívání na účet oběti. Panovačné příkazy, pronášené nepřátelským a pohrdavým tónem, které dítě plní a bez omluv se jim podřizuje.

Dalším takovým znakem může být strkání, kopání, které nemusí být silné, ale oběť jej neoplácí; rvačky, potyčky mezi dětmi, kdy jedno je znatelně slabší.

Nepřímé znaky šikany ve škole:

Učitel, který je denně s dětmi, může snadno vysledovat tyto nepřímé znaky. Dítě bývá samo, nemá kamarády, při společenských hrách nebo ve sportu bývá voleno jako

poslední do družstva. O přestávkách vyhledává učitele, před třídou působí ustrašeně, nejistě, depresivně a mívá blízko k pláči. Zhoršuje se jeho prospěch, chodí neupraveně, špinavě, mívá často poškozené věci nebo je vůbec nemá. Stávají se z nich také záškoláci, kteří často navštěvují lékaře. Vedle znatelných projevů jako jsou modřiny a škrábance, to mohou být i poruchy vědomí, zvracení, bolesti hlavy, končetin apod.

Znaky šikany v rodině:

Zde platí to samé co u přímých a nepřímých znaků. Navíc dítě nevodí ani domů žádné kamarády a není ani k žádnému zváno. Nemá ani chuť k jídlu, nerado chodí do školy, hledá výmluvy a začne vyhledávat delší trasy, chodí delší, jinou trasou. Nemívá stále peníze, žádá o ně s tím, že je ztratilo. Někdy přistoupí i k tomu, že začne peníze doma krást.

1.5.3. Zvláštnosti šikany u dětí

Šikanování na školách je zvláště v posledních letech věnována značná pozornost, která se mnohým zdá přehnaná – ale některé skutečně kruté události spíše ještě více burcují. Současně pak někdy ztěžuje u rozličných šarvátek určit, zda jde o pouhou „klukovinu“ či právě možná včas zjištěný – a snad i zlikvidovaný – zárodek právě oné krutosti v budoucnu.

Motivem jednání útočníka bývá nejčastěji nevyřešený vnitřní konflikt, vlastní traumatizující zkušenost získaná v roli oběti šikanování (či podobného násilného jednání), se kterou se tímto způsobem snaží vypořádat. Bezprostředním podnětem pro nastartování agresivního jednání s prvky šikany je zpravidla jednání, chování, výraz potenciální oběti, „nabízející“ prostor pro ventilování intrapsychického konfliktu agresora.

Pachateli tělesného či psychického týrání nebo zneužívání dětí mohou být druhé děti. Poměrně často se agresivního jednání dopouštějí děti vůči druhým dětem ve školách. Obvykle jde o fyzické násilí, ale může jít i o vyžadování různých služeb pod hrozbou násilí, ponižování před skupinou, vymáhání peněz nebo jiného majetku, ale třeba i „jen“ posměch a nadávky.

Zajímavé jsou rozdíly mezi pohlavími. Šikana mezi dívkami byla a je sice také zaznamenávána, ale jen výjimečně. U žen jsou častější sklony k ochraně napadnutého. Někdy je to u žen vysvětlováno menší tendencí k agresivitě a větší schopností empatie. Pravděpodobná je i menší závislost na skupině a menší sklon přizpůsobit se nepsaným tradicím daného typu. Chlapci často projevují zvýšenou agresivitu obecně – i ve svém chování vůči dospělým (rodičům, učitelům).

Velkým problémem zůstává to, že šikana, a to i velmi závažná, většinou zůstává před dospělými dlouho utajena, často se na ni vůbec nepříjde. A mnohdy i učitelé, kteří tuší, že se v jejich třídě někomu ubližuje, raději o věci nemluví, pomyslí si, že to patří k životu a nesvěří se s ní ani kolegům, tím méně řediteli nebo psychologovi.

Většina šikany se odehrává přímo ve škole o přestávkách, šatnách, na WC nebo na dalších místech, kde jsou děti bez dozoru. Méně nápadným způsobem se tak děje ovšem nejednou i v přítomnosti pedagoga. Na druhé straně ovšem vůči šikaně na ulici jsou děti častěji bezbranné, ve škole se přece jen většinou objeví na obzoru pedagog nebo slušní spolužáci.

1.6. Příčiny a následky šikany

Podstatnou charakteristikou a jakýmsi základem lidského chování je sobecká a sebestředná orientace člověka. Všechny postoje, které vůči násilí zaujímáme, jsou psychologickým základem veškerých obranných aktivit. Tato psychická obrana v jakékoli formě spočívá v tom, že každý je schopen vědět: co chci (tzn. nebýt pasivním čekatelem na násilí), co mohu (vím, na co mám) a co umím (mám jasno, co považuji za násilí, proč vlastně existuje, a umím využívat prostředky a postupy, pomocí kterých se pocitům ohrožení i projevům násilí mohu bránit).

Příčin takového agresivního chování jako je šikana, je mnoho, stejně tak jako se najde více definic pro tento pojem. Odborné studie ukázaly, jaké druhy chování a jaké situace obvykle přivádějí děti ke členství v gangu:

Nízký sociální a ekonomický status v kombinaci s následujícími faktory:

- dítě nemá dostatečné vazby s dospělými lidmi, má zkušenosti s protispolečenským chováním;
- rodiče od něj nevyžadují kázeň a nestarají se o to, co dělá;

- dítě je doma nebo ve škole agresivní, chová se nežádoucím způsobem;
- odmítá normy chování dospělých;
- špatně se učí;
- odmítají ho bezproblémoví vrstevníci;
- odmítá se stýkat s bezproblémovými vrstevníky a navazuje kontakty s problémovými jedinci.

Není snad ani takový rozdíl v podstatě šikany mezi dospělými a dětmi. Rozdíly můžeme vidět na vnější úrovni. Jedná se o nižší stupeň agrese, brutality, obecně řečeno o **menší výskyt tzv. dokonalých šikan.**

Stejně jako existuje „přitvrzení“ šikany od dětí a mládeže směrem k dospělým, existuje i určité „změkčení“ od mládeže k dětem. *Dětské šikany jsou oproti šikanám mládeže více náladové, méně úporné a propracované, připomínají spíše „štvanci“ než „mafíánskou mašinerii“.* Dětské šikany se dají rozhodně lépe odhalit a také se jednodušeji napravují.

U šikan jsou rozdíly šikanování nejen vzhledem k věku, ale i ve vztahu k pohlaví a prostředí. Jak už jsem výše zmínila, je obecně známo, že šikana se vyskytuje častěji u chlapců než u dívek.

Je-li dítě na cestě stát se členem gangu, dojde u něj pravděpodobně k následujícím projevům:

- některé noci netráví doma, někdy i několik nocí, za sebou;
- jsou důkazy o tom, že bere drogy nebo pije alkohol;
- náhle změnilo své chování, mění se celá jeho osobnost;
- je najednou nevysvětlitelně „bohaté“, různé věci shromažďuje, nebo je rozdává, může to být cokoli, od bonbonů po zlatý řetěz;
- žádá o půjčení peněz, popřípadě se z věrohodných pramenů dozvíme, že si půjčuje od jiných;
- „poflakuje se“, ale nemluví o svých problémech;
- mění svůj zevnějšek neobvyklým způsobem. Jeho oděv má nezvyklou barvu, styl součástí oblečení je nějaký zvláštní doplněk. Má specifický účes nebo jiný symbol příslušnosti k určité skupině.

Šikana je od případu k případu různě závažná. Existuje plynulý přechod mezi nevinným škádlením a surovým posměchem, mezi trochu hrubší legrací a vážnou brutalitou, mrzačící tělo i duši. Když se například dvě nebo tři děti jednou nebo dvakrát za měsíc

posmívají spolužákovi pro jeho obezitu nebo pro to, že koktá, ale když přitom nepadne vulgární nadávka a jde spíš o neomalenost než o promyšlené týrání, oběť si z toho většinou mnoho nedělá.

Škody způsobené šikanováním se dotknou jak členů skupiny ze strany oběti, tak ze strany agresora. Netýká se to pouze zúčastněných. Zjištění a odhalení šikany naruší atmosféru kolektivu, vzbudí podezření rodičů na delší dobu. Následky mohou dojít tak daleko, že je třeba zásahu pomoci odborníků. Šikana může zasáhnout kohokoli z nás.

1.6.1. Následky na obětech

Oběti šikany jsou negativně poznamenány nejen z psychické, ale i fyzické stránky na dlouhou dobu. A líčení zážitků může být pro mnoho z nás nepochopitelné. Pokud šikana zajde až do forem brutálního násilí, může být v ohrožení i život oběti. Traumatické zážitky změni náhled na život, oběti většinou ztratí veškeré iluze a důvěru v druhé.

1.6.2. Následky na agresorech

I na agresorech zanechá jejich šikanování určité a velmi vážné následky, byť zcela jiné než na obětech. Jejich duševní život a další vývoj je bohužel narušený. A je velice obtížné tento deficit morálního vývoje napravit. Spíše se prohloubil. Podle Michala Koláře se agresor ponechaný svému osudu stává „charakterovým mrzákem“, u něhož se povážlivě upevnil antisociální postoje a celková připravenost pro trestnou činnost. (Kolář, 2001, s. 100).

1.6.3. Následky na ostatních členech skupiny

Ostatní členové skupiny se sice přímo nepodíleli na šikanování, ale stali se svědky tohoto činu. A to stačí na to, aby je to ovlivnilo v náhledu na život vůbec. Ztratí iluze o společnosti, důvěru. Pokud nebyli schopni nějak zasáhnout a pomoci oběti, přistupují dále pasivně a apaticky k ostatním. A mnohdy to mohou později sami zkusit.

1.7. Dítě a šikana

1.7.1. Vývoj šikany

Jak už jsem se výše zmínila, šikana je velmi závažná věc a neměli bychom ji brát na lehkou váhu. Šikanování není nikdy záležitost pouze agresora a oběti. Šikanování se stává velkým problémem celé skupiny. Vztahy při šikaně mají svoji vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Směřují od zárodečné podoby tzv. ostrakismu k nejvyššímu, pátému stupni systémového ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny. Podle Michala Koláře kdo neporozumí mechanismu proměny zdravé skupiny v nemocnou, ten nemůže šikanování léčit.

Objasnit zákonitosti nákazy a vnitřního vývoje onemocnění skupiny „virem“ šikanování se pokusil v pěti stádiích Michal Kolář. Jeho schéma zachycuje negativní proces, který křiví vztahy mezi členy skupiny. Tento proces je pravým opakem budování komunity. Těchto pět stádií vyžaduje zcela odlišný přístup a způsob zásahů (Kolář, 2001, s. 35 – 43):

První stadium: zrod ostrakismu

Mnoho rodičů, ale i učitelů žijí v představě, že ke zrodu šikany je třeba přítomnost patologického sadisty a absence kázně. Z tohoto důvodu se možná také považuje šikana za zcela něco výjimečného. Šikanování se ale může objevit v každé skupině. Podmínky k jeho vzniku mohou být zcela běžné a nenápadné. Kázeň v takové skupině bývá dobrá a iniciátoři šikanování nejsou nemocní sadisté, ale obyčejní kluci a holky. V každé školní skupině se objeví jednotlivci, kteří jsou nejméně vlivní a oblíbení, ti, kteří se nacházejí na tzv. sociometrickém chvostu. Při tradičním způsobu výchovy, která cíleně nepracuje se vztahy mezi žáky, všichni jednotlivci, kteří se dostanou na chvost skupiny, zakoušejí prvky šikanování, tzv. **ostrakismus**. **Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíbený a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod.**

Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stadium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Výše zmíněný ostrakismus může přerůst do dalšího stadia. Důvodů bývá více, dvě časté příčiny se nezřídka vzájemně podmiňují, autor zde uvádí dvě nejčastější příčiny:

1. V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci instinktivně sloužit jako jeho ventil. Spolužáci si na nich odreagovávají své nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Pak se manipulace přitvrzuje a objevuje se fyzická agrese. Jedná se o upevnění soudržnosti skupiny na účet jednotlivce.

2. V jedné třídě se sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců, kteří od počátku používají násilí pro uspokojování svých potřeb. „Dobrý pocit“ z násilí a týrání někoho slabého může vyvolat u disponovaných jedinců prolomení posledních zábran – začínají své agresivní chování opakovat. V případě, že ve skupině existuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažují pozitivní morální hodnoty, pokusy o šikanování neuspějí. Jestliže však je imunita skupiny vůči šikaně nějakým způsobem oslabena, jsou pokusy o šikanování trpěny a je téměř jisté, že násilí se v této skupině usadí.

Třetí stadium: klíčový moment – vytvoření jádra

V případě, že se nezamezí manipulacím a mnohdy i počáteční agresi jednotlivců, utvoří se skupinka agresorů, kterou Kolář nazývá tzv. „úderné jádro.“ Ti si pak vyhlídnou vhodné oběti, které jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou označováni jako ti „slabí.“ Pak dochází k rozhodnutí. Skupina je již v hrubých obrysech rozdělena na podskupiny a „kliky“, které podle svého charakteru bojují o vliv. Pokud se nezmobilizuje silná pozitivní podskupina, která bude alespoň rovnocenným partnerem ve vlivu a popularitě členů tyranů, pak moc tyranů pokračuje dál.

Čtvrté stadium: většina přijímá normy agresorů

Pokud se nevytvoří silná pozitivní podskupina a násilí agresorů bude bez odporu pokračovat, zákony agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsanými pravidly. Nastává situace, kdy podskupina agresorů má takovou sílu, že se ji málokdo dokáže postavit. Ke změně dochází i u mírných a ukázněných žáků. Ti se začnou chovat krutě a aktivně se účastní týrání spolužáka, z čehož mají radost. Moc pedagogů jde zcela stranou, ustupuje do pozadí.

Páté stadium: totalita neboli dokonalá šikana

V tomto stadiu jsou normy agresorů zcela přijaty nebo respektovány všemi, popřípadě téměř všemi členy skupiny. Dochází k plnému nastolení totalitní ideologie. Žáci jsou rozděleni na dvě skupiny, podle Koláře – na otroky a otrokáře. Agresoři ztrácejí veškeré zábrany a smysl pro realitu, jsou připraveni vždy cokoli udělat. V malé skupině zcela vítězí zlo a mírně nesouhlasící členové skupiny jsou stále konformnější a násilí se stává legrací. Zatímco otroci jsou stále závislejší a ochotnější dělat cokoli. Pak to zachází tak daleko, že v důsledku brutálního fyzického násilí a těžkého zranění se šikanování provalí.

Tato vývojová stadia jsou důležitá z hlediska diferenciacie pomoci.

1.7.2. Proces šikanování

Lze říci, že při vhodné „konstelaci“ spouštěcích faktorů může šikana potkat kohokoli z nás. Šikaně přechází jakýsi impuls k jejímu spuštění.

Podle Jožy Spurného (Spurný, 1996, 115 – 116) proces šikanování probíhá obvykle v těchto čtyřech na sebe navazujících fázích:

- prvotní kontakt, konflikt, při které aktér zjišťuje, eventuálně ověřuje vhodnost partnera interakce stát se obětí šikany. Potvrzením vstupní „diagnózy“ – oběť prokáže strach, stáhne se, reaguje pasivně – vstupuje proces do své druhé fáze
- fáze psychického teroru, kdy útoky vůči oběti nabývají na intenzitě a adresnosti, sebedůvěra oběti rapidně klesá, postižená osoba se dostává stále více do defenzivy;
- případ se stává známým v nejbližším sociálním okolí. V závislosti na reakci okolí neutrální či dokonce podporující projevy šikany – se prohlubují pocity deprese oběti, zvyšuje se její neschopnost útokům se aktivně bránit;
- izolace, únik, psychické selhání oběti s často přetrvávajícími následky emocionální újmy.

1.8. Protagonisté šikany

Proč vlastně některé děti šikanují a jiné se stávají oběťmi? Podle výzkumů lze říci, že chlapci šikanují své oběti samostatně i ve skupinách, dívky častěji jednají ve skupině; šikanující žáci bývají stejně staří jako jejich oběti, málokdy jsou starší; chlapci častěji šikanují fyzicky, děvčata používají verbální nebo nepřímé způsoby.

1.8.1. Osobnost agresora

Proč vlastně nějaké dítě týrá ostatní a jiné ne? Co za tím vězí, kde se to v nich bere? Určitý typ agrese je jistě v každém z nás. Ale míra agrese je u každého jiná. Za agresora většinou označujeme takové dítě, které poměrně často někoho týrá nebo obtěžuje. Jde většinou o nadprůměrně tělesně zdatné jedince, silné a obratné. Inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek tělesné síly. Agresor může pro svůj záměr získat skupinu, proti jejíž převaze je oběť bezmocná. Motivem jednání útočníka bývá nejčastěji nevyřešený vnitřní konflikt, vlastní traumatizující zkušenost získaná v roli oběti šikanování (nebo obdobného násilného jednání), se kterou se takto snaží vypořádat.

Agresor si šikanou „kompenzuje mindrák“, že je navenek tvrdý právě proto, že trpí pocity méněcennosti, závidí svým druhům úspěchy ve školní práci, že se cítí nešťastný, a lze mu pomoci, jestliže porozumíme právě této nebo nějaké jiné jeho skryté bolesti. Pro agresora je typická touha dominovat, ovládat druhé, bezohledně se prosazovat.

Bezprostředním podnětem pro začátek agresivního jednání spojené s prvky šikanování je většinou jednání, chování a výraz potenciální oběti, která jaksi nabízí prostor pro ventilování intrapsychického konfliktu agresora.

Typy iniciátorů šikanování

- 1.typ** - hrubý, primitivní, impulsivní, se silným energickým přetlakem, kázeňskými problémy
- 2.typ** – slušný, kultivovaný, sevřený, zvýšeně úzkostlivý, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu
- 3.typ** - srandista, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený

Ukázalo se, že tito mladí agresori nepocitují žádnou vinu, netrápí se skutečností, že někomu ublížili, a trest, který si zaslouží, vnímají jako křivdu. Tito jedinci si nepřipouští nemorálnost jejich jednání a chování.

Šikanující bývají osobnosti v nichž lze najít narcistní tendence – zamilovanost do sebe, pokus o překonání pocitů méněcennosti. Takové vlastnosti se podle Michaela Martina a Cynthie Waltmanové-Greenwoodové vyvíjejí v důsledku celé řady faktorů (Martin, Waltmanová-Greenwoodová, 1997, s. 248-248):

- Povaha, založení dítěte.
- Rodinné prostředí, kde jeden nebo oba rodiče neustále vystupují agresivně a prosazují tak svou vůli vůči ostatním členům rodiny.
- Nedostatečná péče a výchova; není nikdo, kdo by dítěti ukázal, že chce-li něčeho dosáhnout, existují i jiné prostředky než agrese.
- Poselství o tom, že šikana se vyplácí. Pokaždé, když se k šikaně uchýlí některý z rodičů, učitel nebo spolužák, sděluje tím dítěti, že být agresivní a nevychovaný se vyplácí.
- Kruté tělesné trestání, je-li dítě často trestáno krutým bitím, učí se tím, že je v naprostém pořádku, když větší a silnější lidé (rodiče) týrají lidi menší a slabší (dětí), následkem toho je, že šikanovaní jsou mladší nebo slabší.
- Nízké sebeocenení, děti, které neustále slyší, že jsou špatní, pak svoji osobu moc pozitivně nehodnotí.
- Skupina vrstevníků, kteří šikanu podporují. Dítě také někdy začne šikanovat druhé, aby se zařadilo do skupiny podobně chovajících se dětí.

1.8.2. Oběti šikany

Brutální způsoby šikanování se jistě bolestivě dotknou každého. Oběti šikany se také může stát prakticky kdokoli. Potíž je v tom, že některé způsoby nejsou vidět, protože se dějí v nepřítomnosti pedagoga. Pro citlivější děti mohou být i zdánlivě bezvýznamné příhody utrpením, když se nedokáže svěřit rodičům nebo učiteli. Oběti šikany se může stát dítě, které je oblíbené u učitele nebo i ostatních dětí. Je známo, že každý člověk se v něčem liší od ostatních a lze si to vzít jako záminkou šikany, to právě agresori dělají. Také rasová odlišnost, barva pleti, se stává důležitým faktorem. Obětí se snadno stává

outsider třídy, dítě osamělé, bez kamarádů, neschopné se přidružovat, dítě s protivným chováním apod.

Zvláštní skupinu tvoří oběti, které se jsou současně agresory. Zúčastňují se, zvláště ve skupině, šikanování jiných dětí..

Můžeme říci, že existují dva druhy obětí šikany:

První typ – dítě je pasivní, úzkostné a nejisté. Není na něm nic, co by zjevně provokovalo útoky. Agresi není schopno se bránit.

Druhý typ – oběť provokující. Dráždí jiné děti a posmívá se jim. V případě že někdo na něj zaútočí, brání se.

Dítě, které se stane obětí šikany, se dostává do nesnází. Potřebuje pomoc od rodičů, ale většinou to samo nedokáže říct. Mívá strach z pomsty, pokud by o šikaně někomu řekl. Proto je velice důležité, aby rodiče byli vnímaví a dokázali rozpoznat, že se s jejich dítětem něco děje a není v pořádku. V takovém případě by se měli rodiče snažit získat co největší důvěru dítěte.

Podezřelé projevy, které prozradí, že dítě je šikanováno:

- za dítětem nedochází domů žádný spolužák, vypadá to, že nemá žádné kamarády,
- dítě je zaražené, posmutnělé, nemluví o tom, co se ve škole děje,
- špatně usíná a spí, zdají se mu zlé sny,
- dojde k výraznému zhoršení prospěchu, je nesoustředěné, bez zájmu,
- často ho před odchodem do školy a i po příchodu ze školy pobolívá hlava nebo břicho,
- mívá potřhané oblečení, když přijde ze školy, či poškozené pomůcky apod....
- pokud je dítě zraněno, nedokáže vysvětlit původ zranění,
- nevychází s kapesným, ztrácí ho,
- vyhrožuje sebevraždou.

1.9. Šikana a rodiče

Žádný rodič (učitel) nemůže mít jistotu, že se jeho dítě nestane obětí šikany. Oběti šikanování se může stát každý. Jednou proto, že je příliš chytrý, jindy, že chytrý moc

není. Tam, kde je „oběť“, která potřebuje ochranu, je i „agresor“, který se provinil – což v každém případě vyžaduje jasné pojmenování a dle situace možnou nápravu. To často pro rodiče znamená situaci vůbec ne jednoduchou. Pokud rodiče zjistí, že jejich dítě šikanuje, neměla by přirozená potřeba a povinnost chránit své dítě převážet nad jasným odmítnutím tohoto způsobu jednání, a to alespoň na úrovni omluvy nebo odškodnění. Rodiče takového dítěte by se měli omluvit i oběti šikany. Také by se měli snažit zajistit, aby se daná situace více neopakovala.

Rodiče agresorů se ovšem zpravidla vůbec nedovědí, že jejich dítě šikanuje jiné děti, protože se s tím doma zřídka kdy pochlubí. Jestliže je škola informuje o takovém prohřešku, bývá to pro ně někdy příležitost k tomu, aby dítě nelítostně seřezali, což ovšem agresivitu spíše podpoří než oslabí. Mohou však také chování dítěte naopak uvítat jako projev ostrých loktů, se kterými se ve světě neztratí.

Ale než se rodiče o šikanování vůbec dovědí, může to trvat delší dobu. Dítě pocítuje ze začátku strach z pomsty za „bonzování“. Postupně se dostává do jakéhosi transu, nerozumí situaci, je dezorientované, zažívá pocity studu a neodvážá se mluvit o svém ponížení.

Rodiče obětí se o šikaně dovědí častěji než rodiče agresorů, protože některé děti se doma svěří se svým trápením, nebo jsou příznaky šikany tak zřejmé, že se rodiče dovítí, o čem jde. Někdy ovšem utvrdí dítě v tom, že se nemá bránit, aby agresory ještě víc nerozzuřilo, radí mu např., aby se ani slovně neohrazovalo. Někdy dokonce obviní dítě z toho, že si za to může samo a žádají od něj, aby si to samo vyřídilo.

Ukázalo se, že v domácím prostředí dětí se podle jejich výpovědí vyskytují slovní útoky a agresivní gestikulace zhruba ve 30%, 17% dětí se setkává s tělesnými útoky a zhruba čtvrtina s ničením věcí. Rozdíly mezi dívkami a chlapci jsou nepatrné.

1.9.1. Rodiče agresora

Jak postupovat, jak se chovat, když se rodiče dozví, že z jejich dítěte se stal agresor? Je velice důležité si uvědomit, že někomu ubližovat, bezbrannému člověku zvláště, je nebezpečnější a škodlivější, než poškodit nebo odcizit majetek či porušit školní řád. Tato informace se jistě dotkne slušných rodičů a možná jí hned neuvěří. Rodiče by také rádi přesvědčili o tom, že jejich dítě bylo k šikanování někým jiným donuceno.

Pravděpodobně si jeho chování vysvětlují jako nerozum, případně jako přechodnou reakci na nějaké hluboké zklamání či ponížení. Říká se, že na takové vážné provinění jako je šikana, je výchovně nejúčinnější, když se matka rozpláče a otec rozzuří. Rodiče by tedy měli dítěti dát jasně najevo, že se provinilo. Potom by ovšem mělo následovat přijetí trestu pro agresora a hluboké zahanbení.

Pokud vše takto proběhne, mělo by ovšem následovat také odpuštění, které by mělo dítě dostat. Ale také by rodiče měli zůstat důslední a určený trest nechat. Trest by měl agresor dostat, a to platí ještě více doma než ve škole či někde jinde, od milující osoby.

Je snadné, a tak to většinou i bývá, že za špatné chování dítěte se dává vina rodičům. Ale není tomu vždycky tak. Někdy za špatné chování může dědičnost, nejruznější poškození mozku před narozením nebo později v životě, nebo jiné vlivy, které nemáme pod kontrolou a o jejichž působení dosud neví ani psychologie. Stává se, že odborník ani při nejpečlivější analýze nenajde nic, čím by poruchu vysvětlil. (Kolář, 2001, s. 63 – 64)

Reakce obou rodičů agresora má dítěti dát jasně najevo, že se provinilo proti řádu, který je nad lidmi.

1.9.2. Rodiče oběti

Pokud nastane podezření, že dítě je šikanováno, měli bychom se pokusit zjistit, zda je takové podezření opodstatněné. Případ od případu je jistě jiný, ale někdy nejvíce pomůže, když se dítěte přímo zeptáme, zda není šikanováno. Dítě samozřejmě může i přes opravdovou šikanu odpovědět záporně. Ale to by v žádném případě neměl být konec. Pokud dítěti ukážeme, že o něj máme opravdu starost a není nám lhostejné, co se s ním děje, svěří se.

Dítě může také uvažovat o sebevraždě.

Pokud se dítě svěří rodičům hned na počátku, že je šikanováno, v takovém případě by rodiče měli:

- naslouchat, projevovat citovou podporu a brát zcela vážně vše, co dítě řekne,
- zaznamenávat přitom co nejpřesněji vše, co dítě říká a je –li to možné, zajistit dětem ochranu, např. doprovod při cestě do školy a ze školy,

- pokud se jedná o velmi vážné ubližování, pak je na místě, dítě do školy vůbec nepouštět, dokud nemáme jistotu, že se věc řeší správným způsobem, samozřejmě je třeba o šikaně informovat třídního učitele,
- dokud se vše nevyřeší, je důležité s dítětem o všem stále mluvit a vše sledovat,
- je –li třeba, pak navštívit odborníka (lékaře, psychologa).

Hned po zjištění, že je dítě šikanováno, měli by toto rodiče oznámit škole. Pokud se nejedná o vážnou šikanu, můžou se rodiče nejprve obrátit na třídního učitele. V případě, že se ale nic neděje, pak je třeba vše oznámit řediteli školy. Také setkání s rodiči agresora může přinést řešení. Dítě ale musí být ujištěno, že má plnou podporu a ochranu, a je plně postaráno o jeho bezpečí. Rodiče oběti by si měli přesně zaznamenat **co, jak, kdy a kolikrát se stalo, kdo byl přítomen** apod.

Jsou ale situace, že rodiče obětí narážejí na zcela nepochopenou obrannou reakci učitelů, když se přijdou informovat, pokud mají podezření, že jejich dítě je šikanováno. Stávají se bezbrannými a to se ještě prohloubí.

Dle mezinárodní Úmluvy o právech dítěte, která je u nás zákonem, musí škola případy šikany vždy velmi vážně projednávat. Pokud tak nečiní, je možno ji žalovat.

1.10. Zvládání šikany

1.10.1. Diagnóza šikany

Často se stává, že odhalit šikanu je velmi obtížné. A je skutečný problém pohotově a dobře rozeznat, poznat rozdíl mezi běžným škádlením, „kočkováním“ a skutečnou, nebezpečnou šikanou. Nejde stanovit přesné hranice, které by toto určovaly a také správné návody k diagnostice. Učitel či vychovatel se ocitají v nelehké roli, protože atmosféra třídy se může i během jednoho měsíce několikrát změnit, nelze z časových i jiných důvodů vždy hned přivolávat psychologa.

1.10.2. První kroky při šetření šikany

Každou zjištěnou šikanou je třeba vyšetřit a při každém řešení šikany je třeba nutno dodržovat jisté zásady a kroky. Michal Kolář (Kolář, 2001) hovoří o dvou typech

strategií vyšetřování šikany. Nikdy nesmíme nechat vyšetřování na jindy. Musíme začít hned, a to tak, abychom zabránili domluvě pachatelů.

První typ, který je méně časově náročný a je použitelný v rámci tradiční pedagogické odbornosti, nazývá „strategií první pomoci“. Jedná se o strategii lokální a vnější (vyšetřování vybraných žáků; zmapování symptomů, vnějšího obrazu – jevové stránky). U počátečních šikan není těžké najít svědky, zvláště u dětí. Základem je, vytipovat si žáky, kteří sympatizují s obětí, kamarádi s ní nebo jí alespoň neodmítají. U pokročilých šikan je obtížné najít vhodné žáky k výpovědi. Je třeba se opírat o první informace, které máme.

Měli bychom si vytvořit takovou strategii, která zahrnuje:

- rozhovor s informátory a oběťmi;
- zkusit najít vhodné svědky;
- rozhovory se svědky;
- zajistit ochranu obětem a pohovořit s agresory.

Tato strategie by se měla nezbytně dodržovat při každém řešení šikany.

Je třeba najít odpovědi na otázky:

- kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí;
- kdo je agresorem, popřípadě kolik je agresorů; kdo z nich je iniciátor, kdo je aktivní účastník šikanování a kdo je obětí i agresorem;
- co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětem;
- k jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo;
- jak dlouho šikanování trvá.

Druhý typ je strategií vnitřní a globální (postižení vnitřního vývoje; speciální sociometrické šetření celé skupiny, vyšetřování všech žáků). Tento druhý typ se používá u pokročilých šikan. Vyžaduje také odborné a psychologicky „tvrdší“ postupy, protože odpor proti odkrytí a zjištění šikany bývá velmi silný. Jde o to, že téměř všichni lžou a zapírají.

Také je důležité, pokud vyšetřujeme šikanu, abychom dodrželi určité zásady:

- 1) chránit zdroj informací, neprozradit to,
- 2) vyslechnout poškozeného, obviněného i svědky; každého zvlášť, pak konfrontovat jejich výpovědi; vše pečlivě zaznamenávat; vhodné je také nechat oběť, aby vše sama v klidu sepsala,

3) při vyšetřování postupovat takticky.

Při vyšetřování můžeme narazit na řadu problémů:

- od oběti lze těžko získat podrobnější a často i objektivní informace;
- agresori často úporně a vynalézavě lžou, používají falešných svědků a nutí oběti ke lhaní či odvolávání výpovědí;
- pro ostatní žáky je příznačný strach vypovídat;
- někteří rodiče agresorů své děti za každou cenu chrání;
- někteří rodiče oběti se obávají spolupracovat při vyšetřování.

V některých případech je složité usvědčit agresora, agresory. Proto než začneme s vyšetřováním, měli bychom zvážit, jaká je naděje.

Pokud jde o lehčí formy šikany, stačí domluva agresorovi, který si při této domluvě uvědomí, že překročil přístupnou mez. Domluva by měla obsahovat i hrozbu sankcemi. To ovšem znamená, že žákovi záleží na mínění a náklonnosti daného učitele:

- zdržení žáka ve škole po vyučování;
- vyžadování náhrady za poškozený nebo zničený předmět;
- oznámení prohřešku rodičům;
- odvedení žáka tam, kde jsou právě rodiče, např. na pracoviště;
- oficiální stížnost řediteli;
- oznámení prohřešku na schůzi rodičů;
- umístění dítěte o přestávkách do blízkosti pedagoga;
- důtka, případně snížená známka z chování;
- vyloučení ze školy.

Výsledky vyšetřování a potrestání agresorů je třeba oznámit před celou třídou. Také je třeba, aby třída rozhodnutí přijala a podpořila.

1.11. Prevence šikany

Velmi známé pravidlo zní: „Ubližovat se nesmí!“ To by mělo být jasné ve třídě, v rodině, na veřejnosti – obecně. Jedná se o součást dobrých mravů. Stejně tak k dobrým mravům patří, že nikoho neponižujeme, neposmíváme se, nevytahujeme se na

úkor někoho druhého. K dobrým mravům také patří, že slabšímu pomáháme a bereme ho pod ochranu. Zastat se slabšího je statečnost, ubližovat mu je zbabělost. Ve středověku dokonce patřila ochrana slabších k rytířským ctnostem. Kam se to ale v naší postmoderní době vytratilo? Povědomí o vlastní statečnosti patří k osobní identitě člověka. Kultivace a povznášení tohoto rysu je docela dobře v možnostech rodiny i školy. Učitelé se zde na nedostatek času a příležitosti vymlouvat nemohou! Měli bychom kultivovat solidaritu dětí ve třídě a ohroženému dítěti (nebo už oběti) pomáhat. Jedním z nejdůležitějších bodů ke snížení šikany je omezení násilí v médiích a pornografii.

Prevence neznamena jen přecházet jí, protože to není ani možné, ale také sem patří její řešení na všech úrovních vývoje. Jde o vybudování ochrany dětí a dospívajících dětí před týráním spolužáků.

Jan Kolář uvádí model ucelené pomoci:

1. Pedagogická komunita, která posiluje imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanováním.
2. Specifický program proti šikanování jako dílejší součást školní komunity, který dokáže případné onemocnění brzy detekovat a účinně léčit.
3. Odborné služby resortu školství, tvořené pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně-pedagogickými centry, diagnostickými ústavy apod., jejichž úkolem je umět řešit pokročilé šikany a vůbec poskytnout servis v oblasti prevence šikanování.
4. Spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování. Patří sem například spolupráce s kriminalisty pro mládež, sociálními kurátory, dětskými psychiatry.
5. Pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů školám při vytváření prevence šikanování.
6. Kontrola škol ze strany České školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů, jak jsou připraveny ochránit žáky před šikanováním.
7. Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, např. Občanské sdružení proti šikanování apod. (Kolář, 2001, s. 198)

1.11.1. Pocit bezpečí ve škole

Ze zkušenosti učitelek už v mateřské škole vyplývá, že pro snížení dětské agresivity se osvědčilo ponechávat děti od tří do šesti let co nejčastěji v kolektivu pod vedením stejných učitelek. Vytváří se vztah mezi dítětem a učitelkou, pak se upevňuje a rozvíjí. Děti jsou mnohem klidnější, v novém školním roce se nemusí strachovat z nového kolektivu a z nové učitelky, mají větší pocit bezpečí. Nemají také potřebu se předvádět před novými tvářemi, být agresivní či dokonce šikanovat.

Stejné doporučení dává psycholog P. Říčan pro učitele na prvním stupni ZŠ: Děti by měly mít, pokud je to jen trochu možné, jednoho učitele od prvního do pátého ročníku. Říká, že jen dlouhodobá kontinuita umožní učiteli žáky dobře znát a poskytne dětem pocit bezpečí ve vztahu k pevnému bodu, jímž má být v tom chaotickém jarmarku školního dění právě ta jedna důvěryhodná a autoritativní (nikoliv autoritářská) osoba, někdo, komu důvěřují a na koho spoléhají (Říčan, 1995).

- Učitel by měl vědět, že se občas ve třídě vede boj o moc. V rámci prevence šikany by měl projevovat **solidaritě se slabými**. S tím souvisí i upozornění od psychologů, aby učitel neočekával od dětí vděčnost.

- Je však známo, že pokud pedagog často chválí tzv. outsiders, je velká šance, že se časem změní. Je to velmi těžké, platí zde známý **zákon projekce**: nepřátelství, kterému je vystaven outsider, se přenáší i na toho, kdo ho podporuje. Proto se učitelé mnohem častěji distancují od outsiderů, a to proto, aby neutrpěla jejich vlastní autorita.

Dalším krokem k prevenci proti šikaně je **naslouchání dětem**. Důležitou věc zde hraje také vhodné projevení jistého porozumění pro jejich slabosti či drobné prohřešky. **Čím jsme celkově shovívavější, tím rozhodněji můžeme trvat na několika málo zásadách, které jsou důležité!**

- Není nic důležitějšího – mravně, psychologicky i pedagogicky, než aby **děti měly ve škole pocit bezpečí** před vrstevnickou agresí.

Jedním z nejnaléhavějších úkolů naší doby je **zvýšení autority učitelů**.

Také **posílení demokracie ve třídě i na škole** je jedním z důležitých faktorů. Výchova dětí k demokracii není tak záležitostí výuky, jako stylu práce a jednání učitelů s žáky a s jejich rodiči. P. Říčan uvádí hlavní zásady posilování demokracie ve třídě i škole:

- 1) trpělivě naslouchat dětem ptát se na jejich názory a přání,
 - 2) dávat dětem co nejčastěji (aspoň jednou denně) možnost volby,
 - 3) pěstovat žákovskou samosprávu,
 - 4) otevřeně informovat rodiče o problémech školy i o nepříjemných událostech, o chybách, ke kterým došlo,
 - 5) pěstovat aktivitu rodičovské organizace na škole, umožnit rodičům vstup do školy
- (Říčan, 1995).

1.12. Vliv médií

V dnešní době se násilí v médiích stává téměř běžnou věcí. Ale bohužel zejména televize a čím dál více počítače, mají obrovský vliv na socializaci dnešních dětí a mládeže. Lidé obecně mají rádi jednoduchá řešení. Souvislost mezi kriminalitou v „reálu“ a zobrazovanou kriminalitou je pro mnohé dospělé a na neštěstí i pro děti. Takové násilí vede k přímému napodobování, snižuje citovost, vede k primitivnímu chování u dětí a zvyšuje agresivitu. Fedor Gál ve své knize formuluje velice přímočarý a jednoduchý závěr: *„Kdyby nebylo násilí na obrazovce, nebylo by ani ve skutečnosti – televize vychovává vrahy.“* (Gál, 1994, s. 64). Je vědecky dokázáno, že násilí v médiích, konkrétně v akčních filmech je škodlivé pro dětský psychický a mravní vývoj, stejně jako škodlivost cigaret pro lidský organismus. Kromě svádění k přímému napodobování, násilí v médiích působí destruktivně na citový život. Jak mediální násilí, tak pornografie oslabuje smysl pro kázeň a řád, pro hodnotné a čisté mezilidské vztahy, pro duchovní dimenzi života.

Je zjištěno, že čas strávený sledováním televize je v průměru delší než jiné mimoškolní aktivity. Celý problém ovšem tkívá v obsahu činností, které se provádějí ve volném čase. Televize je brána za nejmocnější médium, a to médium opravdu nebezpečné. Velké množství lidí sleduje tytéž programy a takto se napojuje na svou kulturu, může společnost integrovat. Ovšem má moc působit i dezintegračně – s určitými disponovanými jedinci může vytvářet spiklenecké spojení, u kterých se rozvíjí asociální sklony.

Zlo a násilí však nemusí mít destruktivní účinky. Pokud se najde způsob prezentování v kontextu, jenž těmto projevům dává smysl v přijatém kulturním rámci a nejsou-li tyto děti „bezprizorné“.

Je stále naléhavějším úkolem rodinné i školní výchovy vést děti k tomu, aby užívaly médií všeho druhu v rozumné míře a rozumným způsobem. Teorie a metodika výchovy k inteligentnímu a kritickému diváctví je dnes jednou z nejdůležitějších pedagogických disciplín. Nabývá stále většího významu s rostoucí a dokonalejší technikou a rafinovaností využívající psychologických poznatků, jak lze bez ohledu na jakoukoli etiku, upoutat pozornost diváka, v tomto případě dětí.

2. PRAKTICKÁ ČÁST

1. Cíl diplomové práce

Cílem mé práce bylo zjistit aktuální stav agresivity a šikany mezi žáky, jejich postoje k tomuto problému a vlastní zkušenosti.

Dalším z cílů byl průzkum mezi učiteli, jejich zkušenosti z praxe.

Ke svým cílům jsem vypracovala a používala dotazníky vlastní konstrukce, dotazník pro žáky, viz. příloha č. 1 a dotazník pro učitele, viz. příloha č. 2.

2. Předpoklady

Před vyhodnocením dotazníků jsem si stanovila tyto předpoklady:

P1: výskyt šikany bude vyšší u chlapců než u dívek;

P2: šikana se bude více objevovat na druhém stupni;

P3: dotazovaní žáci tráví mnoho času u televize nebo počítače;

P4: hlavním faktorem ovlivňující vznik šikany bude podle učitelů špatná rodinná výchova;

P5: počet agresivních a konfliktních dětí se zvyšuje;

P6: život dětí v dnešní společnosti je rozhodně těžší.

3. Charakteristika výzkumného vzorku

Na dotazníky, které jsem použila k výzkumu, odpovídalo celkem 244 žáků ze třech základních škol – ZŠ Dukelská v Českých Budějovicích, ZŠ Na Sadech v Třeboni a ZŠ J.K. Tyla v Písku.

Dotazovaných žáků z prvního stupně bylo celkem 141, z toho 68 chlapců a 73 dívek. Žáků z druhého stupně, kteří odpovídali na otázky v dotazníku, bylo celkem 103, z toho 54 chlapců a 49 dívek

Druhý dotazník byl určen pro učitele. Celkem odpovídalo 20 učitelů, 11 z prvního stupně a 9 učitelů z druhého stupně.

4. Charakteristika výzkumné metody

Pro zjištění agresivity a šikany mezi žáky a z pohledu učitelů, jsem používala dotazník vlastní konstrukce.

Dotazník je jedna z metod, která umožňuje získání diagnostických údajů o žákovi z hlediska jeho názorů, zážitků, postojů, hodnotových orientací, zájmů, jeho sebepojetí, ale také údajů o sociálních vztazích. Dotazník obvykle obsahuje položky (otázky) a předložené varianty odpovědí, z nichž žák vybírá. K tomu, aby se zabránilo nedostatkům dotazníkové metody, se doporučuje přesná a konkrétní formulace položek, vyloučení otázek sugestivních, jejich srozumitelná stylizace, vyloučení otázek intimních.

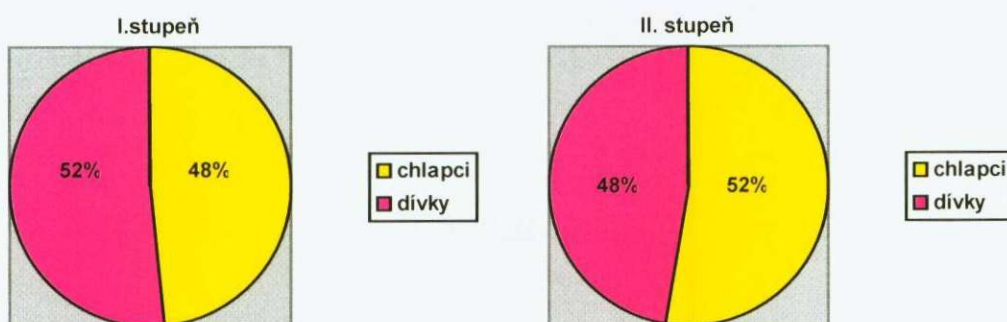
Výsledky šetření šikany na prvním a na druhém stupni ZŠ

Pro svoji diplomovou práci jsem vytvořila dotazníky pro žáky, ve kterých jsem zjišťovala rozšíření a projevy agresivity a šikany. V dotaznících pro učitele jsem pak zjišťovala, do jaké míry se dotázaní učitelé za svou praxi s šikanou a agresivitou setkali a jak ji řešili.

Dotazovaných žáků bylo 244, z toho 122 dívek a 122 chlapců. Dotazovaných učitelů bylo 20, z toho 11 z prvního stupně a 9 učitelů z druhého stupně.

Oslovila jsem žáky a učitele na třech základních školách, a to ZŠ Na Sadech Třeboň, ZŠ Dukelská v Českých Budějovicích a ZŠ J.K.Tyla v Písku.

Dotazník pro žáky obsahuje 16 otázek. Dotazník pro učitele je sestaven z 11 otázek. Dala jsem také prostor pro vyjádření vlastního názoru k této problematice. Ne všichni se však vyjádřili.

Na prvním stupni (čtvrtý a pátý ročník) dotazníky vyplnilo celkem 141 chlapců a dívek, z toho 68 chlapců a 73 dívek. Grafy znázorňují všechny zjištěné údaje v procentech.

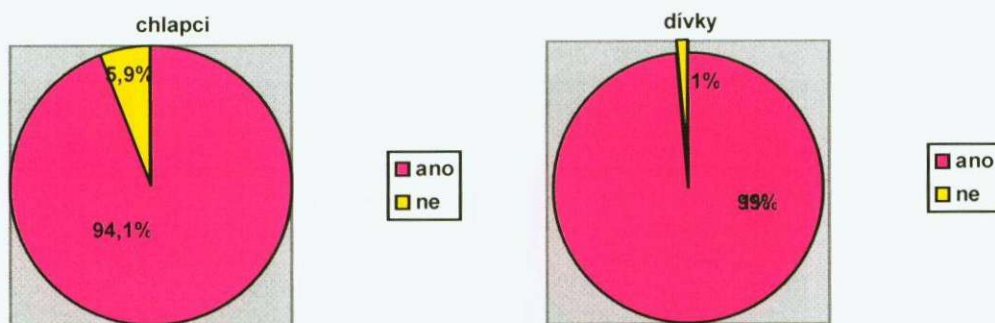
Na druhém stupni (šestý až devátý ročník) se průzkumu zúčastnilo celkem 103 žáků, z toho 54 chlapců a 49 dívek. Grafy opět znázorňují zjištěné údaje v procentech. Záměrně jsem zobrazila výsledky průzkumu z prvního stupně vedle výsledků z druhého stupně, a to z důvodu porovnání.

Na otázku č.2: „Víš, co je to šikana?“_na prvním stupni odpověděli dotazovaní žáci takto:

I.stupeň

68 dotazovaných chlapců odpovědělo takto: 64 chlapců ví, co je šikana, 4 chlapci odpověděli záporně.

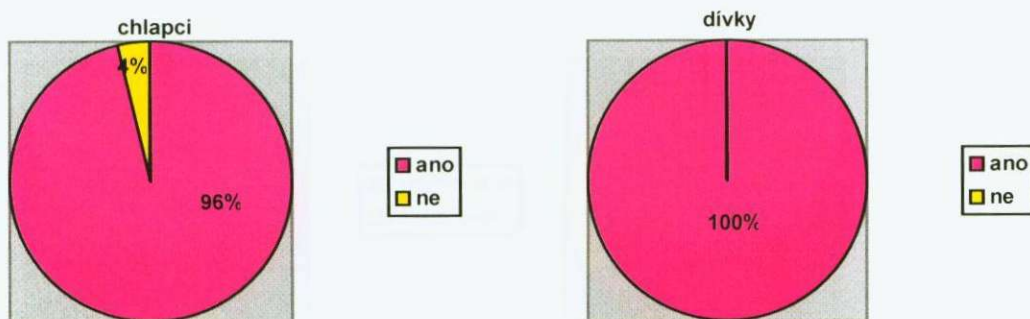
Z dotazovaných 73 dívek na tuto otázku odpovědělo 72 kladně a 1 dívka záporně.

II.stupeň

Počet chlapců na druhém stupni, kteří ví, co je šikana, bylo 52. 2 chlapci neví, co je šikana.

Všech 49 dívek odpovědělo na tuto otázku kladně.

V otázce č. 3 měli žáci zodpovědět, zda ví o šikaně na jejich škole. Z průzkumu vyplývá, že:

I.stupeň

15 chlapců z dotazovaných 68 o šikaně ví, a 53 chlapců ne.

24 dívek z celkového počtu 73 o šikaně na škole ví, 49 dívek o šikaně neví.

II.stupeň

23 chlapců o šikaně na škole ví, 31 jich o šikaně neví.

32 dívek na druhém stupni o šikaně na škole ví, 17 dívek o šikaně neví.

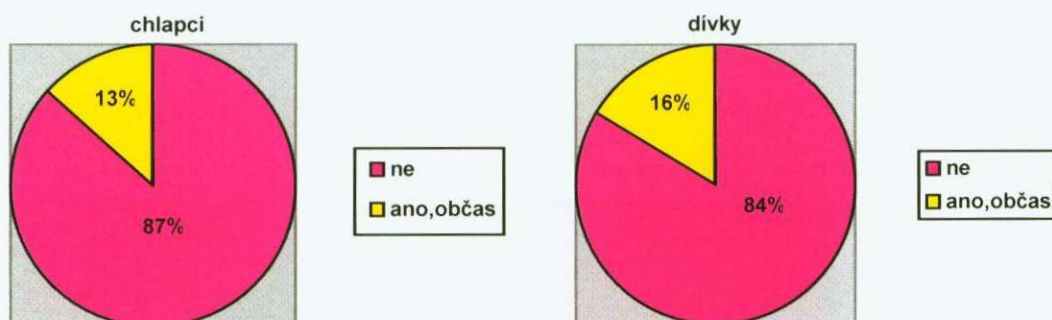

V otázce č.4 jsem zjišťovala, zda se ve třídě dotazovaných šikana objevuje.

I.stupeň

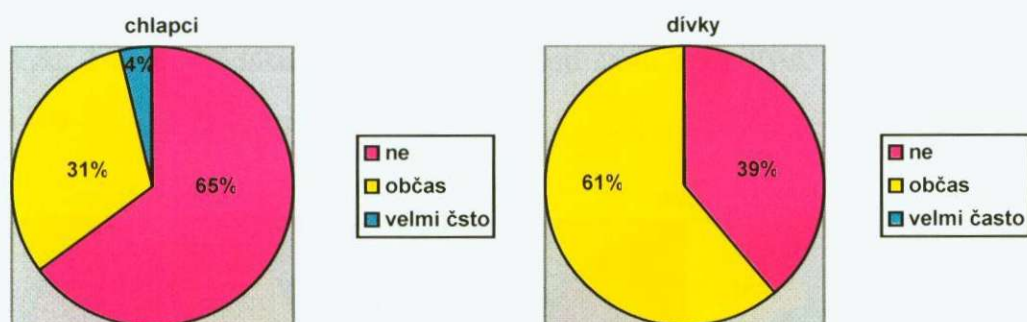
59 chlapců odpovědělo, že ne, 9 chlapců odpovědělo kladně. Možnost c, která znamenala ano, velmi často, neodpověděl nikdo.

61 dívek odpovědělo ne, u 12 dotazovaných dívek se šikana ve třídě objevuje.

II.stupeň

Na druhém stupni odpověděli žáci takto: u 35 dotazovaných chlapců se šikana ve třídě neobjevuje, u 17 chlapců se šikana ve třídě objevuje občas a 2 chlapci ví, že se šikana objevuje velmi často. U 19 dívek se šikana neobjevuje, u 30 občas.

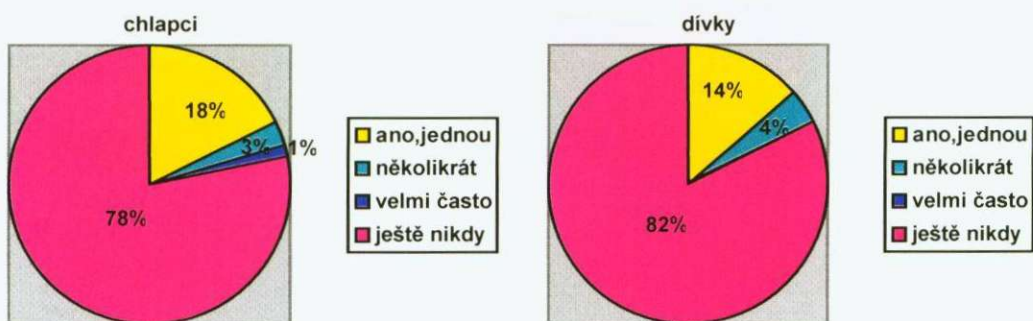

Na 5. otázku: „Už jsi byl(a) někdy šikanován(a)“, odpověděli žáci na prvním stupni takto:

I. stupeň

12 chlapců bylo jednou šikanováno, 2 chlapci z dotazovaných byli několikrát šikanováni. Velmi často byl šikanovaný 1 chlapec a 53 chlapců nebylo ještě nikdy šikanováno.

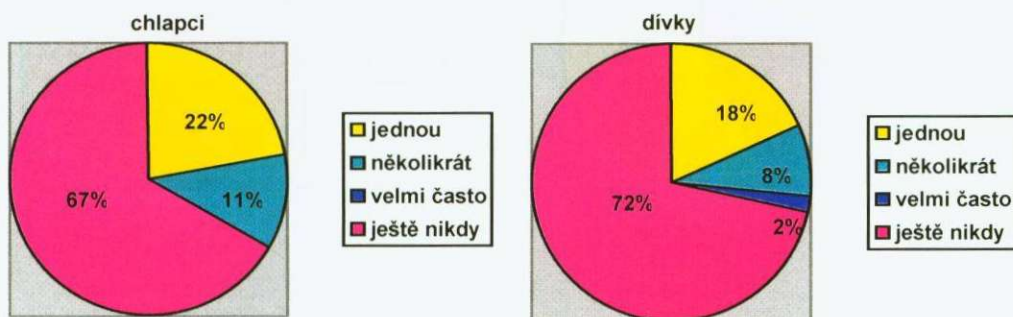
Z dotazovaných dívek bylo 10 šikanováno jednou, 3 dívky byly šikanovány několikrát, žádná z dívek není šikanována velmi často 60 dívek nebylo ještě nikdy šikanováno.

II. stupeň

Na druhém stupni z dotazovaných chlapců 12 odpovědělo, že byli jednou šikanováni, 6 chlapců bylo šikanováno několikrát. Žádný z chlapců není šikanován velmi často a 36 z dotazovaných 54 chlapců nebyli šikanováni nikdy.

Dívek, které byly šikanovány jednou je 9, 4 dívky byly šikanovány několikrát. 1 dívka je dokonce šikanována velmi často a 35 dívek nebylo šikanováno ještě nikdy.

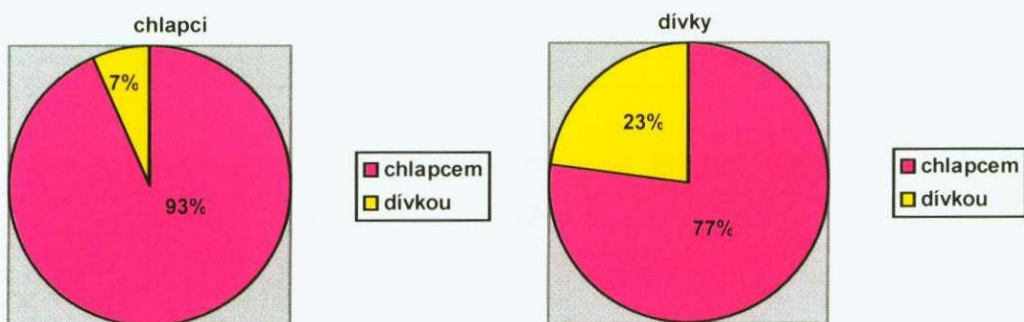

Otázku č. 6 jsem zaměřila na to, abych zjistila, kým byli dotazovaní chlapci a děvčata týráni.

I. stupeň

U chlapců bylo zjištěno, že 1 chlapce šikanovala dívka, 14 chlapců bylo šikanováno chlapcem.

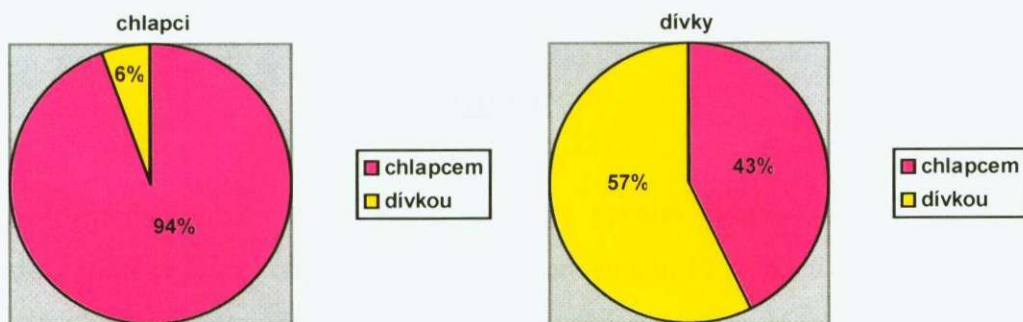
3 dívky byly šikanovány dívkou a 10 dívek chlapcem.

II. stupeň

Zde bylo u žáků zjištěno, že celkem bylo šikanováno 18 chlapců, z toho 1 chlapec dívkou, 17 chlapců bylo šikanováno chlapcem.

Ze 14 šikanovaných dívek bylo 8 šikanováno dívkou a 6 dívek bylo šikanováno chlapcem. Z toho, jak je již výše uvedeno, 1 dívka je šikanována velmi často.

Na otázku č. 7: „Řekl(a) jsi o šikaně někomu?“ odpovídali někteří žáci více než jednou odpovědí. Proto zde nemá smysl znázornit výsledky graficky, ale pouze tabulkou.

I. stupeň

	<i>tř.učiteli</i>	<i>kamarádům</i>	<i>rodičům</i>	<i>nikomu,měl(a)jsem strach</i>
<i>chlapci</i>	2	9	6	6
<i>dívky</i>	8	11	9	7
<i>CELKEM</i>	10	20	15	13

Z výsledků v tabulce vyplývá, že nejvíce žáků na prvním stupni, vedle ostatních odpovědí, se nejčastěji o šikaně svěruje kamarádům.

II. stupeň

	<i>tř.učiteli</i>	<i>kamarádům</i>	<i>rodičům</i>	<i>nikomu,měl(a) jsem strach</i>
<i>chlapci</i>	4	7	7	7
<i>dívky</i>	3	6	6	2
<i>CELKEM</i>	7	13	13	9

O šikaně na druhém stupni žáci nejčastěji říkají rodičům a kamarádům.

Otátka č. 8 zněla: „Pokud jsi byl(a) svědkem šikany, zastal(a) jsi se šikanovaného?“

I. stupeň

Z celkového počtu dotazovaných 68 chlapců na prvním stupni bylo na otázek 34 odpovědí. Z toho 3 chlapci odpověděli ne, měl jsem strach, 12 chlapců se snaží pomáhat slabším, 4 chlapci z dotazovaných se do cizích věcí neplete a 15 chlapců se zastali, protože šikanovaný byl jejich kamarád.

U dívek, z celkového počtu 73, bylo 43 odpovědí. 4 dívky měly strach, 23 dívek se snaží pomáhat slabším, což z tohoto průzkumu vyplývá, že dívky jsou schopny větší empatie. 7 dívek se do cizích věcí neplete a 9 dívek z dotazovaných se zastalo, protože to byl kamarád.

	<i>ne,měl(a)jsem strach</i>	<i>ano,snažím se pomáh.slabším</i>	<i>ne,do cizích věcí se nepletu</i>	<i>ano, byl to můj kamarád</i>
<i>chlapci</i>	3	12	4	15
<i>dívky</i>	4	23	7	9
CELKEM	7	35	11	24

Žáci na prvním stupni se nejčastěji zastali a snažili pomoci slabšímu, tedy šikanování jim nebylo lhostejným, i když se to netýkalo jich samotných.

II. stupeň

Na druhém stupni bylo celkem 41 odpovědí z dotazovaných 54 chlapců.

2 chlapci měli strach, 13 chlapců se snažili pomoci slabším, 17 z nich se do cizích věcí neplete a 9 chlapců se zastali, protože to byl kamarád.

Z celkových 35 odpovědí u dívek 3 z nich mělo strach, 13 dívek se snaží pomáhat slabším. 8 dívek se do cizích věcí neplete a 11 jich pomohlo, protože šikanovaný byl kamarád.

	<i>ne,měl(a) jsem strach</i>	<i>ano,snažím se pomáh.slabším</i>	<i>ne,do cizích věcí se nepletu</i>	<i>ano, byl to můj kamarád</i>
<i>chlapci</i>	2	13	17	9
<i>dívky</i>	11	8	13	3
CELKEM	13	21	30	12

Na druhém stupni se nejčastější odpovědi v porovnání s prvním stupněm liší. Dotazovaní nejčastěji přistupují k šikaně tak, že pokud se to bezprostředně netýká jich samotných, do cizích věcí se nepletou.

Na otázku č. 9, kdo se ve třídě často pere a zastrašuje spolužáky, nevybrali všichni žáci z vybraných odpovědí. Buď nevěděli nebo nesouhlasili ani s jednou možnou odpovědí.

I. stupeň

Na tuto otázku odpovědělo celkem 43 chlapců a 39 dívek.

12 chlapců zvolilo odpověď a, tedy nejsilnější a nejodvážnější ze třídy (a chtěli by s ním kamarádit); 1 chlapec označil za takového vůdce třídy a 30 chlapců považuje za takového nejméně oblíbeného spolužáka.

8 dívek z dotazovaných vybralo odpověď a, také u dívek 1 zvolila vůdce třídy a 30 dívek označilo za spolužáka, který se často pere a zastrašuje spolužáky, nejméně oblíbeného.

	<i>nejsilnější a nejodvážnější, chtěl(a) bych s ním kamarádit</i>	<i>vůdce třídy</i>	<i>nejméně oblíbený spolužák</i>
<i>chlapci</i>	12	1	30
<i>dívky</i>	8	1	30
<i>CELKEM</i>	20	2	60

Z odpovědí vyplývá, že spolužák ve třídě, který se často pere a zastrašuje spolužáky, je nejméně oblíbený spolužák.

II. stupeň

Na druhém stupni, jak dívky, tak chlapci, vybrali nejčastěji odpověď c, tedy nejméně oblíbený spolužák.

Z celkového počtu odpovědí u chlapců jich 19 zvolilo a, tedy nejsilnější a nejodvážnější ze třídy a chtěli by s ním kamarádit, 15 chlapců označují takového spolužáka za vůdce třídy a 20 chlapců zvolili za takového nejméně oblíbeného spolužáka.

U dívek jich 49 vybralo jednu z uvedených odpovědí. 8 dívek je takový spolužák, který se často pere a zastrašuje spolužáky, nejsilnější a nejodvážnější ze třídy a chtěly by s ním kamarádit, 7 dívek jej označilo za vůdce třídy a 24 dívek za nejméně oblíbeného spolužáka.

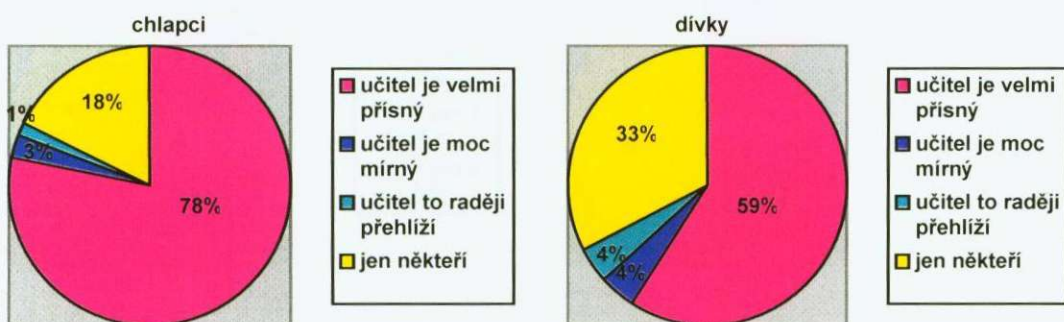
	<i>nejsilnější a nejodvážnější, chtěl(a) bych s ním kamarádit</i>	<i>vůdce třídy</i>	<i>nejméně oblíbený spolužák</i>
<i>chlapci</i>	19	15	20
<i>dívky</i>	8	7	24
<i>CELKEM</i>	27	22	44

Stejně jako na prvním stupni, i zde nejvíce žáků označilo za spolužáka, který se často pere a zastrašuje spolužáky, nejméně oblíbený, a to 44 žáků.

U otázky č. 10 lze opět použít graf, zde odpověděli všichni žáci. Otázka zněla, zda ve třídě umí učitel(ka) zjednat pořádek, zamezit hádkám, rvačkám a hrubému chování některých spolužáků.

I. stupeň

Na odpověď a: ano, náš učitel (učitelka) je velmi přísný (á), odpovědělo 53 chlapců a 43 dívek.

Odpověď b: ne, učitel(ka) je moc mírný(á), zvolili 2 chlapci a 3 dívky. Odpověď c: učitel(ka) takové věci raději přehlíží, vybral 1 chlapec a dívky opět 3.

Že pořádek umí zjednat jen někteří učitelé, odpovědělo 12 chlapců a 24 dívek.

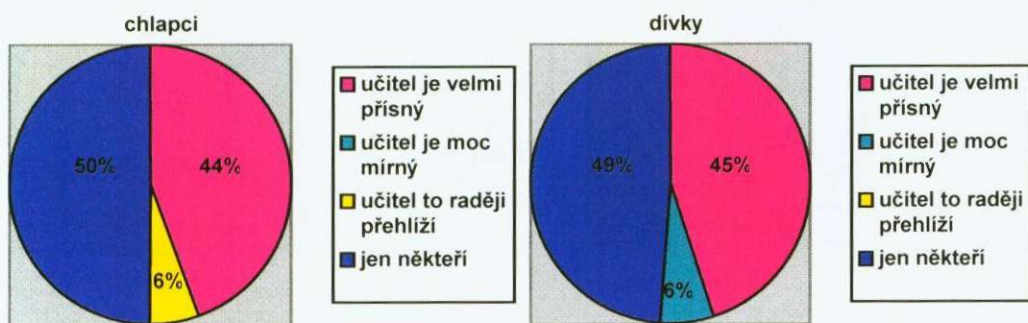
II. stupeň

Podle odpovědí žáků z druhého stupně je učitel(ka) velmi přísný(á) pro 24 dotazovaných chlapců a 22 dotazovaných dívek.

Učitel(ka) není moc mírný(á) pro žádného z chlapců a pro 3 dívky je moc mírný(á).

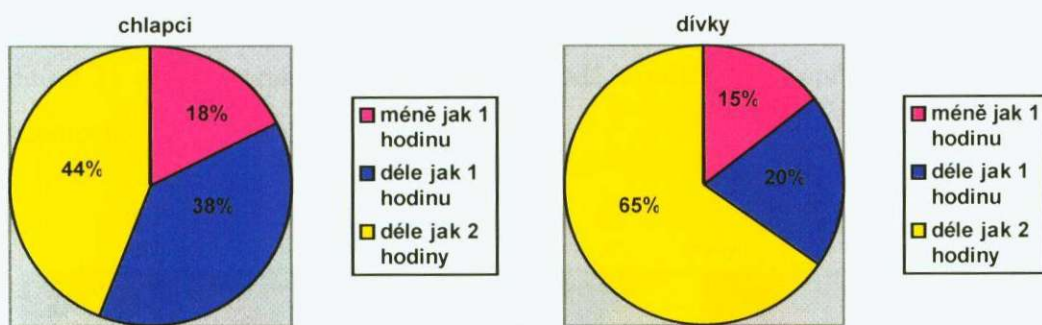
Odpověď c: učitel(ka) takové věci raději přehlíží, odpověděli 3 chlapci a žádná dívka.

Pro 38 chlapců a 24 dívek umí ve třídě zjednat pořádek jen někteří učitelé.

V otázce č. 11 měli dotazovaní žáci zodpovědět, kolik hodin stráví doma u televize nebo počítače.

I. stupeň

Z dotazovaných 68 chlapců za a: jich stráví 12 méně jak jednu hodinu a z dotazovaných 73 dívek 27.

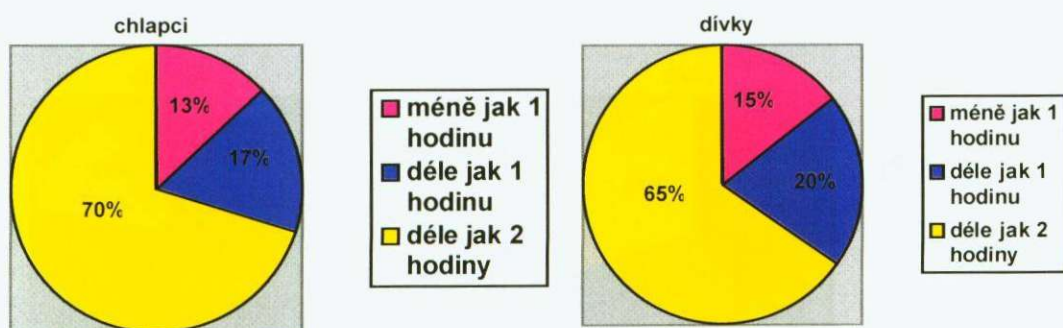
Déle jak jednu hodinu, tedy možnost b, zvolilo 26 chlapců a 27 dívek.

Déle jak dvě hodiny stráví u TV nebo u PC 30 chlapců a 19 dívek.

II. stupeň

Z dotázaných 54 chlapců stráví 7 a z dotázaných 49 dívek stráví 18 méně jak jednu hodinu u TV nebo PC,

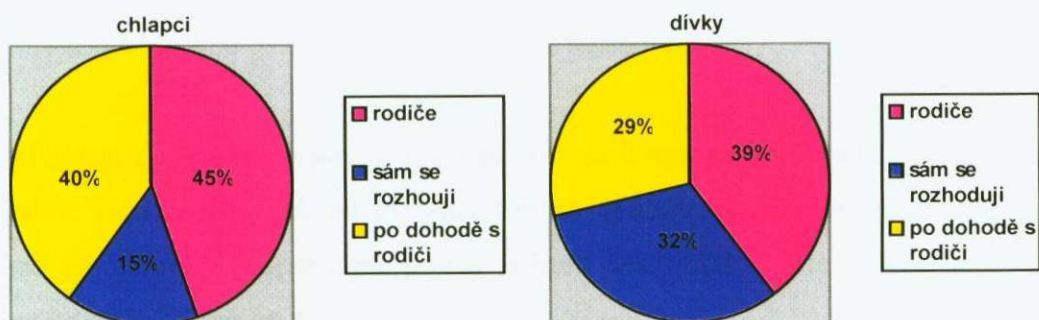
9 chlapců a 10 dívek déle jak jednu hodinu. 38 chlapců stráví déle jak dvě hodiny a 21 dívek u TV či PC.

Kdo rozhoduje o tom, jak často a dlouho můžou žáci strávit u TV nebo PC, odpovídali v otázce č. 12.

I. stupeň

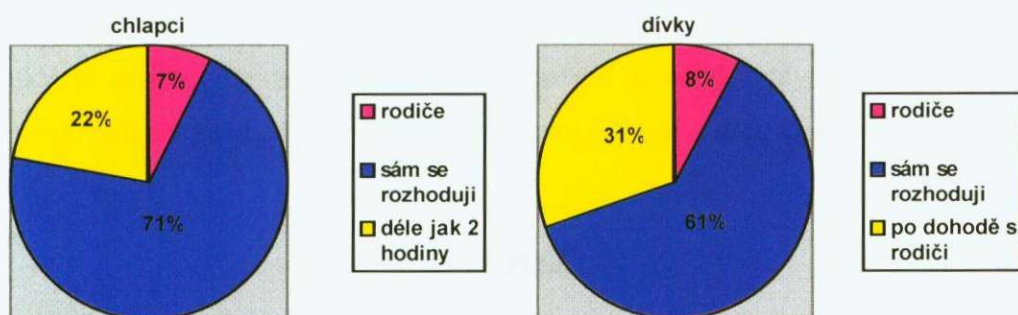
U 30 chlapců a 29 dívek rozhodují rodiče, 10 chlapců a 23 dívek se rozhodují sami. 27 chlapců a 21 dívek stráví u TV či PC po dohodě s rodiči. Graf opět udává výsledky v procentech.

II. stupeň

Rozdíl ve věku žáků na prvním a druhém stupni je znatelný v tom, zda v této věci rozhodují rodiče nebo ne. Za dotazované žáky rozhodují u chlapců pouze ve 4 případech, u dívek také ve 4 případech,

38 chlapců a 30 dívek se rozhodují sami, 12 chlapců a 15 dívek po dohodě s rodiči.

Otázka č. 13 byla zaměřena na oblíbenost televizních pořadů u žáků. Touto otázkou jsem se snažila vysledovat, zda televize úzce ovlivňuje zrod a podporu šikany v dětech.

Na I. i II. stupni byl seriál Rodinná pouta vyhodnocen jako nejvíce sledovaný a nejoblíbenější především u dívek – 42, následují další: seriál Ulice, Malá tlustá Valentýna. Po nich následovaly reality show.

U chlapců se za nejsledovanější považuje kreslený seriál Simpsonovi, oblíbené filmy Harry Potter a Pán prstenů. Pak soutěžní pořady, pořady o sportu.

K velkému překvapení nebyl pozadu ani večerníček či zprávy. Neobjevil se žádný velký extrém, který by přímo ukazoval na souvislost s šikanou.

V další otázce č. 14 žáci vypověděli o tom, jak se k nim chovají rodiče, pokud něco provedou. Hodně dětí, jak na prvním, tak na druhém stupni jsou trestány bitím. Někteří žáci opět neodpovídali pouze jednou možností. Proto jsem zde zvolila četnost odpovědí formou tabulky.

„Když něco provedu, rodiče:“

I. stupeň

	<i>mi nadávají</i>	<i>mě bijí</i>	<i>mám domácí vězení</i>	<i>mávnou nad tím rukou</i>
<i>chlapci</i>	37	9	20	13
<i>dívky</i>	44	7	17	14
<i>CELKEM</i>	81	16	37	27

Z tabulky je zřejmé, že největší četnost odpovědí je za a, tedy pro rodiče zřejmě nejrychlejší reakce, že nadávají. Ovšem alarmující je i počet dětí, které jsou bity, a to 16!

II. stupeň

	<i>mi nadávají</i>	<i>mě bijí</i>	<i>mám domácí vězení</i>	<i>mávnou nad tím rukou</i>
<i>chlapci</i>	35	2	12	9
<i>dívky</i>	30	3	10	11
<i>CELKEM</i>	65	5	22	20

Na druhém stupni, stejně jako na prvním, žáci odpověděli za a, rodiče nejčastěji nadávají. Je zde ale 3x méně případů, kdy rodiče děti bijí.

Na otázku č. 15 opět žáci odpovídali více možnostmi.

„Nejvíce mám strach, když:“

I. stupeň

	<i>mě rodiče bijí</i>	<i>se rodiče hádají</i>	<i>mě urážejí a zesměšňují</i>	<i>mě rodiče přehlíží</i>	<i>když něco provedu</i>	<i>nic mi nevadí</i>
<i>chlapci</i>	9	22	8	4	25	11
<i>dívky</i>	6	31	8	4	34	9
<i>CELKEM</i>	15	43	16	8	59	20

Žáci na prvním stupni mají nejvíce strach, když něco provedou nebo dostanou špatnou známku. Jsou si vědomi toho, že se přihodilo něco, za co mohou být následky, když ně vždy oprávněně. Také velice vnímají hádku mezi rodiči, což pro citlivější dítě nemusí mít příznivé následky.

II. stupeň

	<i>mě rodiče bijí</i>	<i>se rodiče hárají</i>	<i>mě urážejí a zesměšňují</i>	<i>mě rodiče přehlízejí</i>	<i>když něco provedu</i>	<i>nic mi nevadí</i>
Chlapci	1	11	5	2	9	31
dívky	2	18	1	5	18	14
CELKEM	3	29	6	7	27	45

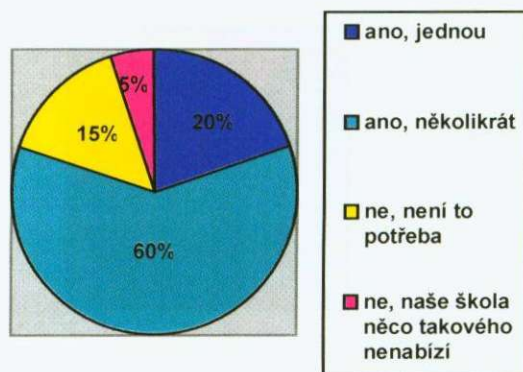
Na druhém stupni žákům podle odpovědí nejčastěji nic nevadí. To může být spojeno s pubertálním obdobím, kdy si jakoby z ničeho nic nedělají, nedají nic najevo. Pak následuje stejně jako u dětí na prvním stupni odpověď, kdy se rodiče hárají.

V poslední 16. otázce měli žáci možnost se k tématu týrání a šikana vyjádřit, napsat svůj názor. 48 žáků z celkového počtu se vyjádřili. Shodují se na tom, že šikana je hrozná věc, která by se měla více trestat. Také mají někteří žáci pocit, že třídní učitel, ředitel a škola vůbec pro, prevenci proti šikaně málo dělají, děti ztrácí ve škole pocit bezpečí.

Zde považuji za důležité zmínit jeden z dotazníků, kde žák 6. třídy ZŠ Dukelská v Českých Budějovicích nebyl šikanován, ale přiznal, že šikanoval sám. Chlapec odpovídá v otázce č. 14, že pokud něco provede, rodiče nejen nadávají, ale i „zbijí.“ Což není zřejmě občas, ale častěji, protože zdůraznil odpověď b, kde byla možnost, „mě bijí.“

Výsledky šetření ze strany učitelů

Otázkou č. 1 jsem zjišťovala, zda dotazovaný učitel absolvoval v posledních dvou letech školení nebo seminář, týkající se šikany nebo problémového chování dětí. K znázornění výsledků jsem použila grafu.

Z výsledků vyplývá, že většina učitelů školení či seminář, zaměřený na problémové chování dětí a šikanu absolvovalo.

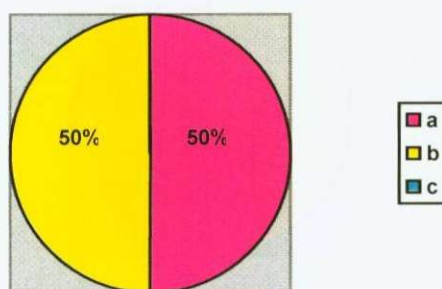
Otázka č. 3 zněla, za co učitelé považují šikanu.

Možnosti zněly: a) za formu agresivního chování

b) za velmi aktuální, která se mezi žáky rozšiřuje čím dál více

c) jako součást procesu dospívání každého dítěte,

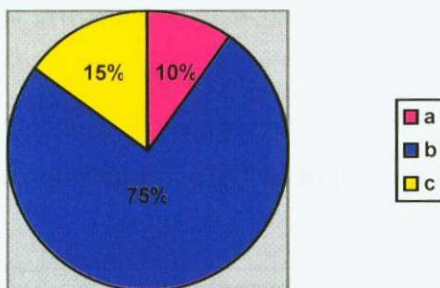
ale v různých formách

U této otázky učitelé zvolili pouze odpověď a, b. Z toho vyplývá, že učitelé šikanu vnímají jako formu chování, kterou nelze přehlížet.

Otázka č. 3: S šikanou se v poslední době setkáváte:

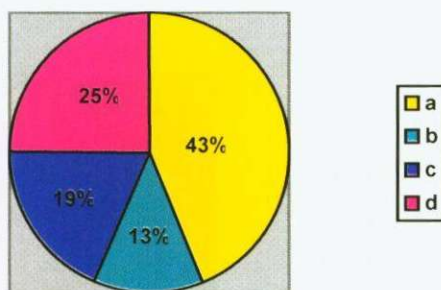
- a) velmi často, denně se řeší nějaké problémy s žáky
- b) několikrát jsem řešil(a) šikanu
- c) ještě jsem se s ní nesetkal(a)

15 učitelů (75%) již několikrát šikanu řešilo.

V otázce č. 4 odpovídali učitelé, kdo by měl problémy s šikanou řešit.

- a) třídní učitel(ka)
- b) učitel, který je o tom informován
- c) ředitel(ka) školy
- d) výchovný poradce, který by měl být při každé škole

Z tohoto grafu vyplývá, že podle dotazovaných by měl(a) problémy s šikanou řešit především třídní učitel(ka).

V otázce č. 5 se mohli dotazovaní vyjádřit, které faktory nejvíce ovlivňují vznik a rozvoj agresivního chování dítěte.

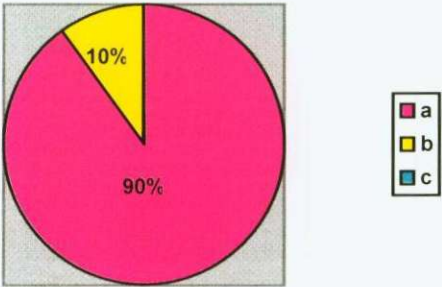
Téměř všichni učitelé se shodují na tom, že hlavními faktory jsou televizní pořady, média vůbec, včetně počítačů, a rodinná výchova. Zde mají na mysli především nedostatek času ze strany rodičů. Dalším takovým faktorem, který se často objevoval v dotaznících, je neuspokojení přirozených lidských potřeb či pocit méněcennosti.

Otázka č. 6 zněla takto: „Co nebo kdo podle Vás nejvíce ovlivňuje chování žáka?“

	<i>rodiče</i>	<i>kamarádi</i>	<i>pedagog</i>	<i>veřejné sděl.prostředky</i>
<i>počet</i>	<i>17</i>	<i>4</i>	<i>2</i>	<i>6</i>
<i>procenta</i>	<i>58%</i>	<i>14%</i>	<i>7%</i>	<i>21%</i>

U této otázky zvolili někteří dotazovaní více možností. Nejvíce však podle výsledků ovlivňují chování žáka rodiče.

V otázce č. 7 měli učitelé rozhodnout, zda si myslí, že počet agresivních a konfliktních dětí: a) se snižuje
b) neustále se zvyšuje
c) je stále stejný

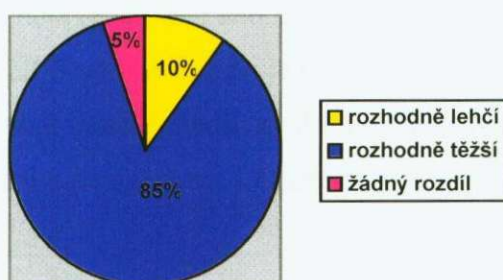

„Domníváte se, že život dětí v dnešní společnosti je lehčí, těžší nebo není žádný rozdíl?“ Takto zní otázka č. 8, kde dotazovaní měli vybrat jednu z možností a připsat důvod.

2 učitelé z dotazovaných si myslí, že děti v dnešní době mají život rozhodně lehčí, protože mají více volného času, méně domácích povinností a více peněz na útratu.

17 dotazovaných si však myslí, že to dnes mají děti rozhodně těžší. Jsou na ně kladeny větší nároky, mají pocit, že se musí za každou cenu prosadit a také na děti působí celá řada negativních sociálních vlivů.

1 učitel nevidí v životě dětí v dnešní společnosti žádný rozdíl.

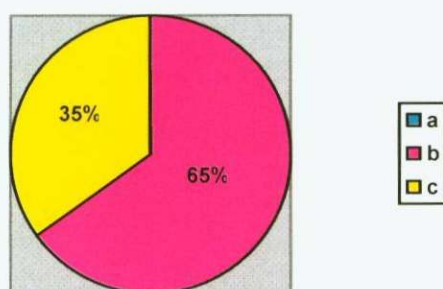

V otázce č. 9 jsem zjišťovala, zda si dotazovaní myslí, že učitelé ve škole mají tendenci výskyt šikanování spíše přehlížet a zakrývat.

Odpověď a) ano, nezvolil nikdo,

b) rozhodně ne, zvolilo 13 učitelů,

c) v některých případech ano, zvolilo 7 dotazovaných.

Otázku č. 10 jsem pojala formou, kdy každý z učitelů mohl vybrat u každé možnosti jednu z odpovědí: ano – ne.

„Na naší škole jsou:“ a) děti, které jsou neustále týrány

b) děti, které jsou někdy obětmi týrání

c) děti, které se chovají vždy nepřátelsky

d) děti, které se chovají někdy nepřátelsky

**e) děti, které někdy týrají ostatní a někdy jsou samy
týrány**

V odpovědi a se shodli všichni učitelé, odpovědí ano. 2 učitelé z celkového počtu vybrali k odpovědi b možnost ne, ostatní ano.

Odpověď c: 11 učitelů – ne, 3 učitelé se nevyjádřili, ostatní ano.

U odpovědi d se opět všichni učitelé shodli, zvolili možnost ano.

6 učitelů zvolili u odpovědi e možnost ne, 11 učitelů ano, ostatní se nevyjádřili.

ZÁVĚR

Z provedených výzkumů na základě dotazníků jsem zjistila toto:

Předpoklad č.1: šikana se více vyskytuje u chlapců, a to jak v roli šikanujících, tak v roli šikanovaných.

Předpoklad č. 2: šikana se objevuje více na II. stupni, ale rozdíl není bohužel tak velký. Na I. stupni je počet šikanovaných 27, na II. stupni 32 z celkového počtu dotazovaných žáků.

Předpoklad č. 3 o častém sledování televize či hraní na počítači, se také potvrdil.

44% chlapců a 65% z I. stupně, 70% chlapců a 65% dívek z II. stupně stráví denně u televize déle jak 2 hodiny.

Předpoklad č. 4: Po celkovém zhodnocení dotazníků pro učitele, jsem zjistila, že hlavním faktorem, který podle nich ovlivňuje vznik šikany a agresivity, je sledování televizních pořadů, počítače a špatná rodinná výchova.

Předpoklad č. 5: Počet agresivních a konfliktních dětí se neustále zvyšuje. Tento předpoklad se zcela shoduje s výsledky průzkumu. 90% učitelů je téhož názoru.

Předpoklad č. 6 se také potvrdil. Podle učitelů je život dětí v dnešní společnosti rozhodně těžší.

Po vyhodnocení dotazníků a celkovém zpracování mé diplomové práce mohu říci, že mě překvapil vysoký počet šikanovaných dětí. Celkový počet dotazovaných žáků byl 244, z toho jich bylo 60 šikanováno, což je téměř 25%. Myslím si, že by se o problému šikana a agresivita mělo mnohem více diskutovat, připravovat další programy pro žáky i pro učitele. Je velice těžké vymezit přesné hranice, kde začíná šikana a ještě těžší je šikanu odhalit. Měli by o tom být více informováni rodiče. Je to nutné, ovšem velice problematické, protože ne všichni rodiče mají na své děti čas z důvodu například pracovního vytížení. Každý učitel by se měl snažit v rámci nejen své třídy, ale celé školy co nejvíce poznat žáky, a tím šikaně předejít.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BENDL, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha, ISV 2003
- ČÁP, J.: Psychologie pro učitele. Praha, SPN 1997
- ČÍRTKOVÁ, L.: Policejní psychologie, 2. Rozšířené vydání. Praha, PORTÁL 2004
- ELLIOTTOVÁ, M.: Jak ochránit své dítě. Praha, PORTÁL 2000
- ERB, H.: Násilí ve škole a jak mu čelit. Praha, AMULET 2000
- GÁL, F.: Násilí. Praha, EGEM 1997
- HELUS, Z.: Psychologie. Praha, FORTUNA 1999
- HOLEČEK, V.: Agresivita a šikana mezi dětmi - skripta. Plzeň, Pedagogické centrum 1997
- HOSKOVEC, J.; NAKONEČNÝ, M.; SEDLÁKOVÁ, M.: Psychologie XX. Století. Praha, nakl. KAROLINUM 2002
- JEDLIČKA, R.; KLÍMA, P.; KOŤA, J.; NĚMEC, J.; PILAŘ, J.: Děti a mládež v obtížných životních situacích. Praha, THEMES 2004
- KOLÁŘ, M.: Bolest šikanování. Praha, PORTÁL 2001
- KYRIACOU, Ch.: Klíčové dovednosti učitele. Praha, PORTÁL 1996
- LANGMAIER, J.; KREJČÍŘOVÁ, D.: Vývojová psychologie. Praha, GRADA PUBLISHING 1998
- LORENZ, K.: Takzvané zlo. Praha, EDICE KOLOMBUS 1992
- MARTIN, M.; WALTMANOVÁ-GREENWOODOVÁ-ED., C.: Jak řešit problémy dětí se školou. Praha, PORTÁL 1997
- MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A.: Mládež a delikvence, Praha, PORTÁL 1998
- NAKONEČNÝ, M.: Motivace lidského chování. Praha, ACADEMIA 1997
- NAKONEČNÝ, M.: Sociální psychologie. Praha, nakladatelství AV ČR 1999
- NOVÁK, T.; CAPPONI, V.: Sám proti agresi. Praha, GRADA PUBLISHING 1996
- PŮTHE, P.: Dítě v ohrožení. Praha, G PLUS G 1999
- PRŮCHA, J.; WALTROVÁ, E.; MAREŠ, J.: Pedagogický slovník. Praha, PORTÁL 1995
- ŘÍČAN, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha, PORTÁL 1995
- SPURNÝ, J.: Psychologie násilí. Praha, EUROUNION 1996

DALŠÍ POUŽITÉ PRAMENY

HUNTER, E.: Džungle před tabulí. Praha, SVOBODA 1976

HARTL, P.; HARTLOVÁ, H.: Pedagogický slovník. Praha, PORTÁL 1998

NIKL, J.: Sociálně-patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci.

Praha, vydavatelství Policejní akademie ČR, 2000

[http:// www.scio.cz/rodina](http://www.scio.cz/rodina) a škola

[http:// nobully.org.nz/whats_bulling.html](http://nobully.org.nz/whats_bulling.html).

[http:// www.mvcr.cz](http://www.mvcr.cz)

www.rodina.cz

PŘÍLOHY

Dotazník pro žáky (příloha č. 1)

Škola:.....Třída:.....Věk:.....

Instrukce: Prosím, odpovězte na uvedené otázky. Zakroužkujte vždy jednu zvolenou variantu z nabízených možností. U otázky č. **6 a 13** prosím o konkrétní odpověď. U otázky č. **14 a 15** můžete zaškrtnout více odpovědí, na otázku č. **16** můžete, ale nemusíte odpovídat. Pokud to bude možné, odpovídejte bez dlouhého rozmyšlení, první reakce na otázku bývá nejlepší, a upřímně, dotazník, je anonymní.

Děkuji

- 1) Jsem: a) chlapec b) dívka
- 2) Víš, co je to šikana? a) ano b) ne
- 3) Víš o šikaně na vaší škole? a) ano, vím o ní b) nevím o ní
- 4) Objevuje se šikana ve tvé třídě? a) ne b) ano, občas c) ano, velmi často
- 5) Už jsi byl(a) šikanován(a)?
- a) ano, jednou b) ano, několikrát
- c) ano, velmi často d) ne, ještě nikdy
- 6) Pokud jsi byl(a) šikanován(a), co se ti stalo a kým jsi byl(a) šikanován(a)?
-
-
-
- a) od dívky b) od chlapce
- 7) Řekl(a) jsi o šikaně někomu?
- a) třídní učitelce (učiteli) b) kamarádům
- c) doma rodičům d) nikomu, měl(a) jsem strach
- 8) Pokud jsi byl(a) svědkem šikany, zastal(a) jsi se šikanovaného?
- a) ne, měl(a) jsem strach b) ano, snažím se pomáhat slabším
- c) ne, do cizích věcí se nepletu d) ano, protože to byl můj kamarád

Ve tvé třídě se často pere a zastrašuje spolužáky:

- a) nejsilnější a nejodvážnější ze třídy (a chtěl(a) bych s ním kamarádit)
- b) vůdce třídy
- c) nejméně oblíbený spolužák

Umí ve tvé třídě učitel(ka) zjednat pořádek, zamezit hádkám, rvačkám a hrubému chování některých spolužáků?

- a) ano, náš učitel (naše učitelka) je velmi přísný(á)
- b) ne, učitel(ka) je moc mírný(á)
- c) učitel(ka) takové věci raději přehlíží

Kolik hodin strávíš doma u televize nebo počítače?

- a) méně jak 1 hodinu
- b) déle jak 1 hodinu
- c) po dohodě s rodiči

Kdo rozhoduje o tom, jak často a dlouho můžeš strávit u TV nebo PC?

- a) rodiče
- b) sám se rozhoduji
- c) po dohodě s rodiči

Mezi mé oblíbené pořady patří: (Seřaď od nejoblíbenějšího)

- 1.
- 2.
- 3.

Když něco provedu, rodiče:

- a) mi nadávají
- b) mě rodiče bijí
- c) mám domácí vězení
- d) mávnou nad tím rukou

Nejvíce mám strach, když:

- a) mě rodiče bijí
- b) se rodiče hádají
- c) mě urážejí a zesměšňují
- d) mě rodiče přehlízejí a jsou lhostejní
- e) když něco provedu nebo dostanou špatnou známku
- f) nic mi nevádí

Pokud chceš, můžeš se k tématu týrání a šikana ještě vyjádřit, napsat svůj názor:

.....

.....

Dotazník pro učitele (příloha č. 2)

Škola:.....Věk učitele:.....

Výuka na (I., II. stupni):

Instrukce: Prosím o vyplnění tohoto dotazníku. Zakroužkujte vždy jednu zvolenou variantu z nabízených možností. U otázky č. **5** a **8** prosím o konkrétní odpověď, na otázku č. **11** můžete, ale nemusíte odpovídat. Pokud to bude možné, odpovídejte bez dlouhého rozmýšlení, první reakce na otázku bývá nejlepší, a upřímně, dotazník je anonymní.

Děkuji

1) Absolvoval(a) jste v posledních dvou letech nějaké školení nebo seminář, týkající se šikany nebo problémového chování dětí?

a) ano, jednou	b) ano, několikrát
c) ne, není to potřeba	d) ne, naše škola něco takového nenabízí

2) Šikanu považujete:

- a) za formu agresivního chování
- b) za velmi aktuální, která se mezi žáky rozšiřuje čím dál více
- c) jako součást procesu dospívání každého dítěte, ale v různých formách

3) S šikanou se v poslední době setkáváte:

- a) velmi často, denně se řeší nějaké problémy s žáky
- b) několikrát jsem řešil(a) šikanu
- c) ještě jsem se s ní nesetkal(a)

4) Problémy s šikanou by měl podle Vás řešit:

a) třídní učitel(ka)	b) učitel, který je o tom informován
c) ředitel(ka) školy	d) výchovný poradce, který by měl být při každé škole

5) Které faktory podle Vás nejvíce ovlivňují vznik a rozvoj agresivního chování žáka?

- 1.
- 2.
- 3.

6) Co nebo kdo podle Vás nejvíce ovlivňuje chování žáka?
a) rodiče b) kamarádi c) pedagog d) veřejné sdělovací prostředky

7) Myslíte si, že počet agresivních a konfliktních dětí:
a) se snižuje b) neustále se zvyšuje c) je stále stejný

8) Domníváte se, že život dětí v dnešní společnosti je:
a) rozhodně lehčí, protože.....
.....
b) rozhodně těžší, protože.....
.....
c) nevidím žádný rozdíl

9) Myslíte si, že učitelé se snaží výskyt šikanování spíše přehlížet a zakrývat?
a) ano b) rozhodně ne c) v některých případech ano

10) Na naší škole jsou:

a) děti, které jsou neustále týrány:	ano	ne
b) děti, které jsou někdy obětmi týrání:	ano	ne
c) děti, které se chovají vždy nepřátelsky:	ano	ne
d) děti, které se chovají někdy nepřátelsky:	ano	ne
d) děti, které někdy týrají ostatní a někdy jsou samy týrány:	ano	ne

11) Pokud chcete, můžete se k problematice ještě vyjádřit, napsat vlastní názor:
.....
.....
.....
.....

Děkuji za vyplnění dotazníku

Dotazník pro žáky

Škola: Třída: 5. B. Věk: 11. let

Instrukce: Prosím, odpovězte na uvedené otázky. Zakroužkujte vždy jednu zvolenou variantu z nabízených možností. U otázky č. 6 a 13 prosím o konkrétní odpověď. U otázky č. 14 a 15 můžete zaškrtnout více odpovědí, na otázku č. 16 můžete, ale nemusíte odpovídat. Pokud to bude možné, odpovídejte bez dlouhého rozmyšlení, první reakce na otázku bývá nejlepší, a upřímně, dotazník je anonymní.

Děkuji

-
- 1) Jsem: ☒ a) chlapec ☐ b) dívka
- 2) Víš, co je to šikana? ☒ a) ano ☐ b) ne
- 3) Víš o šikaně na vaší škole? ☒ a) ano, vím o ní ☐ b) nevím o ní
- 4) Objevuje se šikana ve tvé třídě? ☒ a) ne ☐ b) ano, občas ☐ c) ano, velmi často
- 5) Už jsi byl(a) někdy šikanován(a)?
- a) ano, jednou ☐ b) ano, několikrát ☐
☒ c) ano, velmi často ☐ d) ne, ještě nikdy
- 6) Pokud jsi byl(a) šikanován(a), co se ti stalo a kým jsi byl(a) šikanován(a)?
- stalo se mi, že mi někdo kreslil šikana
na vlasech a hlavě i normálníma
šikanou
- ☐ a) od dívky ☒ b) od chlapce
- 7) Řekl(a) jsi o šikaně někomu?
- ☐ a) třídní učitelce (učiteli) ☒ b) kamarádům
☒ c) doma rodičům ☐ d) nikomu, měl(a) jsem strach
- 8) Pokud jsi byl(a) svědkem šikany, zastal(a) jsi se šikanovaného?
- ☐ a) ne, měl(a) jsem strach ☒ b) ano, snažím se pomáhat slabším
☐ c) ne, do cizích věcí se nepletu ☐ d) ano, protože to byl můj kamarád

9) Ve tvé třídě se často pere a zastrašuje spolužáky:

- a) nejsilnější a nejodvážnější ze třídy (a chtěl(a) bych s ním kamarádit)
- b) vůdce třídy
- ☒ c) nejméně oblíbený spolužák

10) Umí ve tvé třídě učitel(ka) zjednat pořádek, zamezit hádkám, rvačkám a hrubému chování některých spolužáků?

- ☒ a) ano, náš učitel (naše učitelka) je velmi přísný(á)
- b) ne, učitel(ka) je moc mírný(á)
- c) učitel(ka) takové věci raději přehlíží
- d) ano, ale jen někteří

11) Kolik hodin strávíš doma u televize nebo počítače?

- a) méně jak 1 hodinu
- b) déle jak 1 hodinu
- ☒ c) déle jak 2 hodiny

12) Kdo rozhoduje o tom, jak často a dlouho můžeš strávit u TV nebo PC?

- a) rodiče
- ☒ b) sám se rozhoduji
- c) po dohodě s rodiči

13) Mezi mé oblíbené pořady patří: (Seřaď od nejoblíbenějšího)

- 1. ULICE
- 2. FOTBAL A SPORTY
- 3. KOBRA 11 A SOUTĚŽE

14) Když něco provedu, rodiče:

- ☒ a) mi nadávají
- ☒ b) mě bijí
- ☒ c) mám domácí vězení
- d) mávnou nad tím rukou

15) Nejvíce mám strach, když:

- ☒ a) mě rodiče bijí
- ☒ b) se rodiče hádají
- ☒ c) mě urážejí a zesměšňují
- ☒ d) mě rodiče přehlížejí a jsou lhostejní
- e) když něco provedu nebo dostanu špatnou známku
- f) nic mi nevadí

16) Pokud chceš, můžeš se k tématu týrání a šikana ještě vyjádřit, napsat svůj názor:

*Je to šikana, šikanyjou byli bych chtěl aby
byli pobaveni*

Dotazník pro žáky

Jméno: Ž. Rukel'ska Třída: 6.A Věk: 12. let

stručce: Prosím, odpovězte na uvedené otázky. Zakroužkujte vždy jednu zvolenou variantu z nabízených možností. U otázky č. **6 a 13** prosím o konkrétní odpověď. U otázky č. **14 a 15** můžete zaškrtnout více odpovědí, na otázku č. **16** můžete, ale nemusíte odpovídat. Pokud to bude možné, odpovídejte bez dlouhého rozmýšlení, první reakce na otázku bývá nejlepší, a dále. Dotazník je anonymní.

Děkuji

- Jsem: a) chlapec ☐ (b) dívka ☒
- Víš, co je to šikana? (a) ano ☐ b) ne ☐
- Víš o šikaně na vaší škole? (a) ano, vím o ní ☐ b) nevím o ní ☐

Objevuje se šikana ve tvé třídě? a) ne ☐ (b) ano, občas ☒ c) ano, velmi často ☐

Už jsi byl(a) někdy šikanován(a)?

- a) ano, jednou ☐ (b) ano, několikrát ☒
- c) ano, velmi často ☐ d) ne, ještě nikdy ☐

Pokud jsi byl(a) šikanován(a), co se ti stalo a kým jsi byl(a) šikanován(a)?

hrabě - dával mi pěstě, nadával mi a
um. Mus to někdy se mi ani nechtělo do
bedy, často jsem byl sám bez něho

- od dívky ☐ (b) od chlapce ☒

Kde jsi o šikaně někomu?

- a) třídní učitelce (učiteli) ☐ b) kamarádům ☐
- c) doma rodičům ☐ d) nikomu, měl(a) jsem strach ☐

Pokud jsi byl(a) svědkem šikany, zastal(a) jsi se šikanovaného?

- a) ne, měl(a) jsem strach ☐ b) ano, snažím se pomáhat slabším ☐
- c) ne, do cizích věcí se nepletu ☐ (d) ano, protože to byl můj kamarád ☒

9) Ve tvé třídě se často pere a zastrašuje spolužáky:

- a) nejsilnější a nejodvážnější ze třídy (a chtěl(a) bych s ním kamarádit)
b) vůdce třídy ☒ c) nejméně oblíbený spolužák

10) Umí ve tvé třídě učitel(ka) zjednat pořádek, zamezit hádkám, rvačkám a hrubému chování některých spolužáků?

- a) ano, náš učitel (naše učitelka) je velmi přísný(á)
b) ne, učitel(ka) je moc mírný(á)
c) učitel(ka) takové věci raději přehlíží
☒ d) ano, ale jen někteří

11) Kolik hodin strávíš doma u televize nebo počítače?

- a) méně jak 1 hodinu ☒ b) déle jak 1 hodinu c) déle jak 2 hodiny

12) Kdo rozhoduje o tom, jak často a dlouho můžeš strávit u TV nebo PC?

- a) rodiče ☒ b) sám se rozhoduji c) po dohodě s rodiči

13) Mezi mé oblíbené pořady patří: (Seřaď od nejoblíbenějšího)

1. *Ma. Husa Talenbyna*
2. *Pravda Hills 90/10*
3. *Vypaří skvěle*

14) Když něco provedu, rodiče:

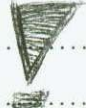
- a) mi nadávají b) mě bijí
c) mám domácí vězení ☒ d) mávnou nad tím rukou

15) Nejvíce mám strach, když:

- a) mě rodiče bijí b) se rodiče hádají c) mě urážejí a zesměšňují
d) mě rodiče přehlízejí a jsou lhostejní e) když něco provedu nebo dostanu špatnou známku
☒ f) nic mi nevadí

16) Pokud chceš, můžeš se k tématu týrání a šikana ještě vyjádřit, napsat svůj názor:

Šikana by u mě nebyla

Dotazník pro učitele

škola: Č.Ú. Trávek, Na Gádách Věk učitele: 47 let
 ýuka na (I., II. stupni): I. stupni

instrukce: Prosím o vyplnění tohoto dotazníku. Zakroužkujte vždy jednu zvolenou variantu nabízených možností. U otázky č. 5 a 8 prosím o konkrétní odpověď, na otázku č. 11 můžete, ale nemusíte odpovídat. Pokud to bude možné, odpovídejte bez dlouhého rozmyšlení, první reakce na otázku bývá nejlepší, a upřímně, dotazník je anonymní.

Děkuji

j) Absolvoval(a) jste v posledních dvou letech nějaké školení nebo seminář, týkající se šikany nebo problémového chování dětí?

- a) ano, jednou b) ano, několikrát
c) ne, není to potřeba d) ne, naše škola něco takového nenabízí

b) Šikanu považujete:

- a) za formu agresivního chování
- b) za velmi aktuální, která se mezi žáky rozšiřuje čím dál více
- c) jako součást procesu dospívání každého dítěte, ale v různých formách

S šikanou se v poslední době setkáváte:

- a) velmi často, denně se řeší nějaké problémy s žáky
b) několikrát jsem řešil(a) šikanu
c) ještě jsem se s ní nesetkal(a)

Problémy s šikanou by měl podle Vás řešit:

- a) třídní učitel(ka) b) učitel, který je o tom informován
- c) ředitel(ka) školy d) výchovný poradce, který by měl být při každé škole

Které faktory podle Vás nejvíce ovlivňují vznik a rozvoj agresivního chování žáka?

6) Co nebo kdo podle Vás nejvíce ovlivňuje chování žáka?

- ☒ a) rodiče b) kamarádi c) pedagog d) veřejné sdělovací prostředky

7) Myslíte si, že počet agresivních a konfliktních dětí:

- a) se snižuje ☒ b) neustále se zvyšuje c) je stále stejný

8) Domníváte se, že život dětí v dnešní společnosti je:

- ☒ a) rozhodně lehčí, protože.....
.....
b) rozhodně těžší, protože.....
.....
c) nevidím žádný rozdíl

9) Myslíte si, že učitelé se snaží výskyt šikanování spíše přehlížet a zakrývat?

- a) ano ☒ b) rozhodně ne c) v některých případech ano

10) Na naší škole jsou:

a) děti, které jsou neustále týrány:	ano	☒ ne
b) děti, které jsou někdy obětmi týrání:	☒ ano	ne
c) děti, které se chovají vždy nepřátelsky:	ano	☒ ne
d) děti, které se chovají někdy nepřátelsky:	☒ ano	ne
e) děti, které někdy týrají ostatní a někdy jsou samy týrány:	ano	☒ ne

11) Pokud chcete, můžete se k problematice ještě vyjádřit, napsat vlastní názor:

.....
.....
.....
.....

Děkuji za vyplnění dotazníku